

Förord

Till Justitiedepartementet

Enligt en promemoria den 25 september 2003 från Justitiedepartementet skulle inom departementet övervägas bl.a. om kontraheringsplikt bör införas vid företagsförsäkring samt om det på någon annan punkt bör göras ändring när det gäller avtalsfrihet vid sådan försäkring. Sedan numera riksdagen beslutat anta förslaget till ny försäkringsavtalslag (proposition 2003/04:150), får jag som ett led i detta arbete överlämna departementspromemorian Kontraheringsplikt vid företagsförsäkring m.m. – en diskussionspromemoria.

Stockholm i december 2005

Bertil Bengtsson

Innehåll

Förkortningar	7
Sammanfattning	9
1 Utredningens arbete	13
2 Bakgrund	15
2.1 Gällande lagstiftning.....	15
2.2 Försäkringsrättskommitténs förslag.....	20
2.3 1993 års departementspromemoria.....	22
2.4 2004 års proposition	24
2.5 Den internationella utvecklingen.....	26
3 Kontraheringsplikt?	29
3.1 Utgångspunkter	29
3.2 Synpunkter på kontraheringsplikten	32
3.3 Alternativa lösningar.....	35
3.4 Kontraheringspliktens funktion	38
3.5 Skärpt kontraheringsplikt vid företagsförsäkring?	42

3.6	Invändningar mot en kontraheringsplikt.....	43
3.7	Slutsatser.....	46
4	Utformning av en eventuell regel om kontraheringsplikt.....	49
4.1	Regelns tillämpningsområde.....	49
4.2	Regelns utformning	50
4.3	Skiss till en eventuell lagtext.....	53
5	Avtalsfrihet vid företagsförsäkring.....	57
5.1	Inledande anmärkningar	57
5.2	Tvingande eller dispositiva regler?	59
Bilaga	Vissa andra reformfrågor	63

Förkortningar

Ds	Betänkande i departementsserien
EG	Europeiska gemenskapen
GFAL	Försäkringsavtalslagen (1927)
NFAL	Försäkringsavtalslagen (2005)
KFL	Konsumentförsäkringslagen
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
RB	Rättegångsbalken
SOU	Statens offentliga utredningar

Sammanfattning

Enligt uppdraget skall frågan om s.k. kontraheringsplikt för företagsförsäkring behandlas, varvid också skall övervägas om det på någon annan punkt bör göras ändring när det gäller avtalsfriheten vid företagsförsäkring. Utgångspunkten skall vara att ändringar i gällande ordning förutsätter att det finns tungt vägande skäl för det, varvid framför allt småföretagens behov skall beaktas. Utredningen har här utgått från den nya försäkringsavtalslagen (2005:104; NFAL).

Under utredningens gång har synpunkter på frågan om kontraheringsplikt och andra möjliga ändringar i lagens bestämmelser om företagsförsäkring inhämtats från försäkringsbranschen och från andra organisationer på näringslivssidan, främst Svenskt Näringsliv och Svensk Handel.

I promemorian behandlas till en början efter en översikt av gällande regler frågan om kontraheringsplikt. En bakgrund är här reglerna om konsument- och personförsäkring, som båda föreskriver en skyldighet för försäkringsbolagen att meddela försäkring som bolaget normalt tillhandahåller allmänheten, om det inte finns särskilda skäl för vägran (se 3 kap. 1 och 3 §§ samt 11 kap. 1 och 3 §§ NFAL).

Det står klart att brottslighetens utveckling medfört svårigheter för vissa småföretagare att försäkra sig särskilt mot rån- och stöldrisker genom företagsförsäkring. Några regler om kontraheringsplikt anses dock inte lämpliga ens på näringslivssidan, där man i första hand förordar förbättring av samhällets brottsbekämpande verksamhet och säkerhetshöjande åtgärder inom företagen. Självfallet skulle detta vara av värde – ett samar-

bete mellan Justitiedepartementet och näringslivet pågår redan med sikte bl.a. på den nu aktuella brottsligheten – men sådana frågor ligger utanför utredningsuppdraget. I promemorian konstateras också att andra möjligheter att tillgodose företagets försäkringsbehov, såsom försäkring i s.k. captivebolag, saknar aktualitet för småföretagens del.

Enligt promemorian skulle emellertid en kontraheringsplikt enligt liknande bestämmelser som gäller vid konsumentförsäkring bara få begränsat värde från småföretagarnas synpunkt, eftersom i de aktuella fallen riskerna är så betydande att försäkringsbolagen skulle kunna åberopa särskilda skäl för att vägra försäkring eller kräva en hög premie för att täcka skadorna. Inte heller verkar det motiverat att gynna småföretagare genom att föreskriva en rätt till försäkring som går ännu längre än vid konsument- och personförsäkring. Mot en kontraheringsplikt vid företagsförsäkring talar vidare dels försäkringstekniska skäl, som väger tyngre i detta sammanhang än vid andra försäkringstyper, dels en jämförelse med utländska rättssystem; där är en allmän plikt av detta slag okänd. Visserligen medför en reform i denna riktning att småföretagare skyddas mot godtyckliga bedömningar och kan få till stånd en domstolsprövning av försäkringsbolagens avslagsbeslut, men dessa fördelar synes inte överväga nackdelarna.

Tillräckliga skäl saknas alltså att föreslå en kontraheringsplikt vid företagsförsäkring, och promemorian utmynnar inte i något sådant förslag.

Eftersom meningarna trots allt kan vara delade på denna punkt anger dock promemorian en skiss till lagtext om en sådan kontraheringsplikt, delvis utformad efter mönster av lagens motsvarande regel om konsumentförsäkring.

Avslutningsvis behandlas andra tänkbara ändringar i lagens bestämmelser om företagsförsäkring, med sikte särskilt på frågan om tvingande eller dispositiva regler bör gälla. Resultatet blir att inte några så vägande skäl förekommer för ändringar i den nya lagens regler att förslag bör läggas fram redan i detta sammanhang. På sikt kan dock övervägas avtalsfrihet vid s.k. stora risker.

Som *bilaga* till promemorian har tagits in en översiktlig genomgång av bestämmelserna om företagsförsäkring i den nya försäkringsavtalslagen. Något särskilt angeläget reformbehov har enligt bilagan inte kunnat konstateras på någon punkt.

1 Utredningens arbete

Till grund för utredningen ligger en promemoria av 25 september 2003, där det bl.a. sägs:

Regeringen beslutade den 22 maj 2003 lagrådsremissen Ny försäkringsavtalslag. Remissen innehåller förslag till en ny lag om försäkringsavtal som skall ersätta 1927 års lag om försäkringsavtal och 1980 års konsumentförsäkringslag. Lagen skall vara en samlad lag för hela försäkringsavtalsrätten och innehålla bestämmelser om konsumentförsäkring, företagsförsäkring, personförsäkring och kollektiva försäkringar. En proposition kommer att föreläggas riksdagen våren 2004.

Som framgår av lagrådsremissen är regeringens inställning att den ordning som för närvarande gäller för företagsförsäkringen är lämplig och att den i huvudsak bör föras vidare, dock att vissa särskilda frågor bör övervägas.

Frågan om s.k. kontraheringsplikt för företagsförsäkring har inte tidigare utretts men uppmärksammats på senaste tiden. Det skall nu i departementet övervägas om en kontraheringsplikt bör införas även för företagsförsäkring. För- och nackdelar med en sådan ordning skall redovisas, och också andra möjligheter att tillgodose företagets försäkringsbehov skall tas upp. I samband därmed skall övervägas om det på någon annan punkt bör göras ändring när det gäller avtalsfriheten vid företagsförsäkring. Utgångspunkten skall vara att ändringar i gällande ordning förutsätter att det finns tungt vägande skäl för det, varvid framför allt småföretagens behov skall beaktas.

Enligt promemorian skulle vidare övervägas en viss fråga om identifikation vid konsumentförsäkring, vilken emellertid fått sin lösning i NFAL.

Under utredningsarbetets gång har – sedan en rundfråga utsänts till ett antal försäkringsbolag – ett sammanträde hållits med representanter för försäkringsbranschen och kompletterande synpunkter inhämtats genom återkommande kontakter med Sveriges Försäkringsförbund. Synpunkter från näringslivssidan har inhämtats från Svenskt Näringsliv och Svensk Handel.

Utredningen läggs fram först sedan riksdagen antagit propositionen (2003/04:150) med förslag till försäkringsavtalslag (se nu SFS 2005:104). Det står numera klart att utredningen väsentligen bör ta sikte på frågan om en kontraheringsplikt. En diskussion om vissa andra ändringar i NFAL har emellertid tagits in i en *bilaga* till promemorian.

2 Bakgrund

2.1 Gällande lagstiftning

Promemorian skall behandla vissa frågor om företagsförsäkring. Begreppet används inte i 1927 års försäkringsavtal (GFAL). I propositionen med förslag till ny försäkringsavtalslag (NFAL) definieras företagsförsäkring som *individuell skadeförsäkring som avser näringsverksamhet eller offentlig verksamhet och annan individuell skadeförsäkring som inte är konsumentförsäkring* (1 kap. 4 §). Det är detta begrepp som används i fortsättningen; om kollektiv försäkring för företag är alltså inte fråga. Det bör emellertid framhållas att diskussionen om kontraheringsplikt tar sikte bara på försäkring för näringsidkare. Konsumentförsäkring regleras numera i KFL.

Eftersom erfarenheterna rörande företagsförsäkring bygger på GFAL:s regelsystem, finns det anledning att här göra en översikt av lagens bestämmelser.

Reglerna i GFAL var ursprungligen detsamma för alla skadeförsäkringar, oavsett om de tecknats av en konsument eller av ett företag, även om vissa särbestämmelser förekommer för speciella branscher. Begreppet konsumentförsäkring fanns inte när lagen tillkom, de särskilda reglerna om denna försäkring infördes först med konsumentförsäkringslagen (KFL) 1980. – GFAL byggde i viss utsträckning på grundsatser rörande sjöförsäkring, som kommit till uttryck i 1891 års sjölag – den tidigare lagstiftning som gällt om försäkringsavtalet – men påverkades också av utländska lagar med syfte att skydda försäkringstagarna, bl.a. de tyska och schweiziska försäkringsavtalslagarna (båda av 1908). Sannolikt har önskemålet att särskilt skydda privatpersoner

spelat en viss roll, bl.a. när man i den utsträckning som skett gjort reglerna tvingande.¹ På det hela taget kan dock lagstiftningen anses i minst lika stor utsträckning präglad av förhållandena vid företagsförsäkring som av de speciella problemen vid försäkringar för konsumenter.

Här skall huvudsakligen beröras sådana regler som har en motsvarighet i kapitlet om företagsförsäkring i NFAL. I stora drag innebär dessa bestämmelser följande.

Avtalsslutet regleras av allmänna avtalsrättsliga principer. Om det inte framgår av avtalet när försäkringsbolagets ansvar skall inträda sker detta när antagande svar på bolagets eller försäkringstagarens anbud avsändes (11 §).

Försäkringsbolagets upplysningsplikt – ett väsentligt inslag i reglerna – behandlas i 4–10 §§. Regleringen är i stort sett tvingande (se 10 §). Om försäkringstagaren åsidosätter upplysningsplikten svikligen eller i strid med tro och heder, blir försäkringen i enlighet med allmänna avtalsrättsliga principer ogiltig (4 §). Om de oriktiga uppgifterna lämnas i god tro, får de ingen betydelse för bolagets ansvar för ett inträffat försäkringsfall, men bolaget har rätt att säga upp försäkringen med fjorton dagars uppsägningstid (5 §). Försummar försäkringstagaren upplysningsplikten av oaktsamhet, tillämpas antingen prorataregeln – ansvaret bestäms enligt vad som skulle ha gällt om bolaget från början fått korrekta upplysningar – eller kausalitetsregeln, som innebär att ansvaret gäller bara när det oriktigt uppgivna förhållandet är utan betydelse för försäkringsfallets inträffande eller skadans omfattning. Kausalitetsregeln skall tillämpas vid sjöförsäkring och annan transportförsäkring, men eftersom bestämmelserna i denna del är dispositiva kan bolaget fritt bestämma vilken av de båda reglerna som skulle gälla vid olika försäkringar. (Se 6 §.) Liknande regler gäller om försäkringstagaren oaktsamt förtiger förhållanden av betydelse för försäkringsbolaget vilka han känner till (se närmare 7 §). Det finns också möjlighet att föreskriva strängare påföljder än enligt 6 §, om inte försäkringstagaren var i god tro (jfr 10 §). Om försäkringsbolaget vill bli helt eller delvis fritt från ansvar på grund av brott mot upplysningsplikten har det en reklamationsplikt, dock inte vid svek eller förfarande i strid med

¹ Jfr SOU 1925:21 s. 59 f.

tro och heder (8 §). Upplysningsplikten gäller inte i fråga om förhållanden som bolaget känner till eller bort känna till eller beträffande omständigheter utan betydelse för försäkringsbolaget (9 §). – I stort sett samma reglering förekommer vid fareökning, som avser ett förhållande som angetts i försäkringsbrevet eller försäkringstagaren uppgett när försäkringen tecknades; påföljder motsvarande vad som föreskrivits i fråga om upplysningsplikten inträder när fareökningen skett med den försäkrades vilja eller denne försummat att ge försäkringsbolaget meddelande härom. (Se närmare 45–50 §§.)

GFAL innehåller vissa dispositiva regler om framkallande av försäkringsfallet. Vid skadeförsäkring är försäkringsbolaget fritt från ansvar mot den som uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet orsakat den uppkomna skadan, dock inte när denne är under femton år eller handlat i sådant sinnestillstånd som numera avses i 30 kap. 6 § brottsbalken (se 18–20 §§). Däremot finns en tvingande regel om nedsättning av försäkringsersättningen när den försäkrade uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet försummat sin räddningsplikt, dvs skyldigheten att efter förmåga avvärja eller begränsa skada (52 §). – Några regler om identifikation av den försäkrade med annan i sådana fall förekommer bara vid brandförsäkring, där den försäkrade svarar för handlande av sin samboende make (85 §).

Beträffande säkerhetsföreskrifter föreskriver 51 §, att vid överträdelse försäkringsbolaget svarar bara i den utsträckning skadan, efter vad som får antas, skulle ha inträffat även om föreskriften blivit iakttagen; om det framgår av omständigheterna att överträdelsen inte kan läggas den till last som haft att tillse att föreskriften iaktogs, ansvarar bolaget dock fullt ut. Här identifieras alltså den försäkrade bara med den som anförtrotts tillsynsplikten. – Denna regel är tvingande.

Om tiden för premiebetalning gäller avtalsfrihet; är betalningstiden inte bestämd skall premien betalas utan uppskov och för senare premieperioder på periodens första dag. Beträffande första premien kan försäkringsbolaget förbehålla sig ansvarsfrihet vid varje dröjsmål, vid försening med senare premien däremot bara sedan en vecka gått efter påminnelse. Vid dröjsmål att betala får bolaget säga upp avtalet med tre dagars uppsägningstid. (Se 13 och 14 §§.)

Rörande skaderegleringen innehåller GFAL en tvingande regel att försummelse från den försäkrades sida att medverka kan leda till skäligt avdrag på försäkringsersättningen eller befrielse från ansvar för bolaget, om försummelsen varit till men för bolaget (21 §). Vid svikligt förfarande av den försäkrade kan denne, även om annat föreskrivs i försäkringsavtalet, efter en skälighetsbedömning tillerkännas försäkringsersättning (23 §). Enligt en dispositiv regel skall bolaget fullgöra sin betalningsskyldighet en månad efter det att meddelande om försäkringsfallet kommit bolaget till handa eller begärd utredning förebragts om omständigheterna (24 §).

Särskilda regler om försäkringsvärdet, underförsäkring och dubbel-försäkring förekommer också i lagen (35–44 §§). I fortsättningen kommer bara att beröras reglerna om dubbelförsäkring. Enligt 41 § gäller att om samma intresse är försäkrat hos flera försäkringsgivare mot samma fara, varje försäkringsgivare är ansvarig såsom om han vore ensam försäkringsgivare. I 42 § sägs att om flera försäkringsgivare är ansvariga för skada, och summan av de särskilda ansvarighetsbeloppen överstiger den ersättning som i det hela tillkommer den försäkrade, ansvarigheten mellan försäkringsgivarna fördelas efter förhållandet mellan ansvarighetsbeloppen. Dessa regler är dispositiva. I 43 § finns en tvingande regel om situationen då förbehåll träffats om ansvarsfrihet när samma intresse försäkras även hos annan försäkringsgivare. I 44 § regleras viss uppgiftsplikt för den försäkrade i detta läge.

Vidare ges en utförlig reglering av försäkring av tredje mans intresse (54–58 §§). Eftersom NFAL innehåller en avvikande reglering som gäller även för företagsförsäkringens del, skall bestämmelserna inte beröras närmare här. Inte heller skall tas upp reglerna om preskription, som ligger utanför utredningsuppdraget.

Enligt en särskild regel om ansvarsförsäkring i 95 § 3 st. har om den försäkrade går i konkurs den skadelidande rätt att få den försäkrades anspråk mot försäkringsgivaren överlåtet på sig. I övrigt har den skadelidande ingen allmän rätt att kräva försäkringsbolaget direkt, med förbigående av den försäkrade. Särskilda regler av denna typ förekommer bl.a. vid trafikförsäkring.

Av betydelse för regleringen av företagsförsäkring är också vissa regler i lagen (1993:645) om tillämplig lag för vissa försäk-

ringsavtal, som bygger bl.a. på EG:s andra och tredje skadeförsäkringsdirektiv. Såvitt gäller avtal om skadeförsäkring innehåller lagen i 6 och 7 §§ vissa bestämmelser som begränsar avtalsfriheten. Enligt 9 § kan emellertid parterna fritt avtala vilken stats lag som skall vara tillämplig på försäkringsavtalet då det gäller s.k. stora risker; hit räknas dels försäkringsklasserna spårfordon, luftfartyg, fartyg, godstransport,, luftfartygsansvar och fartygsansvar, dels företagsförsäkring avseende kredit- och borgensförsäkring, dels vissa företagsförsäkringar avseende försäkringsklasserna landfordon, brand och naturkrafter, annan sakskada, motorfordonsansvar, allmän ansvarighet eller annan förmögenhetsskada. Rörande de sistnämnda försäkringarna förutsätts emellertid, att minst två av i paragrafen angivna tre villkor är uppfyllda enligt senast fastställda resultat- och balansräkning: försäkringstagaren skall (a) ha en balansomslutning uppgående till minst ett belopp motsvarande 6 200 000 ecu, eller (b) ha en bruttoomsättning uppgående till minst ett belopp motsvarande 12 800 000 ecu, eller (c) ha haft i genomsnitt minst 250 personer anställda. Om försäkringstagaren ingår i en koncern som avger koncernredovisning skall de nu angivna förutsättningarna gälla koncernen.

I 10 § sägs emellertid att om parterna bl.a. beträffande stora risker har avtalat att en viss stats lag skall tillämpas men alla övriga omständigheter av betydelse vid tiden för detta avtal anknyter till en och samma EES-stat, sådana bestämmelser i den sistnämnda statens lag tillämpas som enligt den lagen inte får åsidosättas genom avtal.

Rörande KFL skall här bara nämnas att lagen innehåller vissa regler om kontraheringsplikt. Enligt 9 § får ett försäkringsbolag inte vägra en konsument att teckna en konsumentförsäkring som bolaget normalt tillhandahåller allmänheten, såvida inte bolaget med hänsyn till risken för försäkringsfall, den sannolika skadans omfattning eller annan omständighet har särskilda skäl att inte meddela försäkringen. I 15 § sägs att försäkringsbolaget får säga upp försäkringen till försäkringstidens utgång endast om bolaget har särskilda skäl att inte längre meddela försäkringen. – Lik-

nande regler har nu upptagits i NFAL (3 kap. 1 och 3 §§). Regler om kontraheringsplikt vid personförsäkring har nu införts (se 11 kap.).

2.2 Försäkringsrättskommitténs förslag

Som nämnt innehåller NFAL i stort sett samma regler om företagsförsäkring som äldre lag. Vissa av dem skall senare tas upp till diskussion. Till en början är emellertid av intresse de olika förslag som framförts under utredningsarbetet om hur företagsförsäkringen skulle regleras.

Försäkringsrättskommittén utgick från att KFL:s regler om konsumentförsäkring i sak skulle ändras bara på enstaka punkter, när de togs in i den föreslagna skadeförsäkringslagen. Vad angick frågan i vad mån dessa bestämmelser skulle tillämpas också på företagsförsäkring, anförde kommittén i huvudsak följande.²

Ett moderniseringsbehov framstod som minst lika stort på företagsförsäkringens område som på konsumentsidan. Utvecklingen bl.a. på näringslivets och teknikens områden hade kommit GFAL att te sig föråldrad i åtskilliga avseenden. Bl.a. skyddade lagens tvingande regler alla försäkringstagare, storföretagare och kommuner lika väl som småföretagare. På industriförsäkringens område hade framträtt ett starkt behov att ”skräddarsy” försäkringar så att de passade på ett visst företags speciella förhållanden, och även annars hade utvecklingen gjort det angeläget att skydda företagen mot ekonomiska risker som saknade aktualitet eller framstått som oförsäkringsbara vid GFAL:s tillkomst. Både på försäkringshåll och från företagets sida hade framhållits att tvingande regler här kunde motverka lämpliga lösningar och att på längre sikt det var angeläget med en ökad avtalsfrihet på området, något som också motiverades av företagsförsäkringens ökade internationalisering. Någon tvingande reglering behövdes inte alls för de största företagen. Däremot fanns vissa grupper av mindre företagare – småbrukare, vissa hantverkare m.fl. – som på många sätt var jämförliga med konsumenter, både vad gällde deras ekonomiska ställning och deras

² Se om det följande SOU 1989:88 s. 114 f, 122 ff.

begränsade sakkunskap på försäkringsområdet. Också företagarnas anställda hade ett självständigt intresse för att företaget var skyddat av försäkring, liksom naturligtvis borgenärer och andra tredje män. Å andra sidan kunde även småföretagare numera få sakkunniga råd och verksamt bistånd av en organisation i mellanhavandena med försäkringsbolaget. Vidare hade försäkringsbolaget ett särskilt intresse av att hålla typiska yrkesrisker under kontroll. Egentligen fanns anledning att skilja inte bara mellan små och stora företagare utan också mellan olika försäkringstyper; ett starkt behov av avtalsfrihet förelåg vid sjö- och transportförsäkringar.

Kommittén tog emellertid avstånd från en tanke som framförts särskilt från norskt håll och sedan kom att präglade den norska lagstiftningen på området, nämligen att man skulle göra undantag från den tvingande lagstiftningen om försäkringen gällde företag som uppfyllde vissa angivna villkor; en sådan preciserad gränsdragning ansågs medföra vissa olägenheter. I stället fann kommittén, att visserligen i stort sett enhetliga regler skulle ges för skadeförsäkringen, vilka i princip skulle vara dispositiva för företagsförsäkringens del, men att man dock borde ge en regel att lagen i en viss situation skulle gälla i stället för ett avvikande villkor.

Förslaget föreskrev alltså beträffande företagsförsäkring, att försäkringsvillkor, som i jämförelse med lagens regler var till nackdel för försäkringstagaren eller den försäkrade, skulle vara utan verkan ”om försäkringstagaren med hänsyn till den försäkrade verksamhetens art och omfattning, riskens beskaffenhet samt förhållandena i övrigt skäligen bör ha samma skydd som en konsument mot ett sådant villkor.” (Se 1 kap. 3 § i förslaget.)

– Det kan nämnas, att visserligen förslagets regler i huvudsak var gemensamma för konsument- och företagsförsäkring men att kontraheringsplikt för försäkringsbolaget och rätt till förlängning av försäkringen liksom tidigare skulle inskränkas till konsumentförsäkring (se 3 kap. 1 §). I denna fråga anförde kommittén:

”När det gäller företagsförsäkring, anser vi däremot varken behövt eller lämpligt att ge en motsvarande bestämmelse. Förhållandena kan variera mycket mellan olika företag och företagskategorier, och det är

rimligt att låta bolagen fritt ta ställning till frågan om ett försäkringsavtal bör slutas och vad det i så fall bör innehålla. Som nyss framhållits får man också räkna med att dessa försäkringar tillkommer genom mäklare. Trots den betydelse ett försäkringsskydd kan ha för ett företag bör det inte kunna tilltvinga sig en viss försäkring, när företagets renommé eller bolagets egna erfarenheter talar emot ett försäkringsskydd. Bolaget bör i varje fall ha möjlighet att uppställa speciella villkor, t.ex. särskilt stränga säkerhetsföreskrifter, när en risk verkar svår-försäkrad eller man kan befara att företaget utnyttjar en försäkring på ett illojalt sätt. Vi utgår från att bolagen inte i onödan kommer att vägra någon försäkring där ett skydd ter sig som en ekonomisk nödvändighet.”

Beträffande rätten att förnya försäkringen (jfr nu 3 kap. 3 § NFAL) anförde kommittén:

”Vad angår företagsförsäkring har vi även i denna situation ansett att det saknas tillräckliga skäl för att tillämpa samma regel som vid konsumentförsäkring. Villkoren brukar här ge bolagen rätt att fritt säga upp försäkringen vid försäkringstidens utgång med en månads uppsägningstid. När det gäller förnyelse av en redan tecknad försäkring är det visserligen inte så svårt från lagteknisk synpunkt att låta försäkringsbolaget göra förbehåll i villkoren om att någon rätt till förlängd försäkring inte skall gälla, samtidigt som man ger möjlighet att åsidosätta detta förbehåll beträffande vissa grupper av småföretagare. Att tillämpa andra regler i detta läge än när en helt ny försäkring söks skulle emellertid te sig inkonsekvent, och man kan inte heller bortse från risken att ett försäkringsbolag i så fall skulle bli mindre benäget att meddela försäkring för vissa kategorier av företagare, om man befara att inte bli av med försäkringstagaren när försäkringstiden går ut. Även på denna punkt bör alltså full avtalsfrihet gälla för företagsförsäkringens del.”³

2.3 1993 års departementspromemoria

I departementspromemorian Ds 1993:39 konstaterades, att vid remissbehandlingen av kommitténs förslag den angivna gräns-

³ Se om kontraheringsplikten SOU 1989:88 s. 164, 165.

dragningen från flera håll kritiserats för att vara oklar och leda till svårigheter både vid utformning av försäkringarna och vid tillämpningen i enskilda fall; dessutom hade invänts från försäkringsbranschens sida att regeln inte i tillräcklig grad tillgodosåg behovet av avtalsfrihet på området. Vikten av avtalsfrihet hade också betonats från näringslivets sida i övrigt.

Enligt promemorian framstod kritiken från vissa synpunkter som befogad; det var mindre lämpligt att lagstiftaren på en så väsentlig punkt hänvisade till en vag skälighetsbedömning, vilken dessutom skulle medföra komplikationer med hänsyn till det oklara förhållandet till 36 § avtalslagen. Det ansågs emellertid föreligga betydande svårigheter att dra en bestämd gräns för de företag som skulle falla under en tvingande regel; även många mindre företag saknade behov av sådant skydd, med tanke på den betydelse som företagorganisationernas bistånd hade. Dessutom kunde åtskilliga småföretag behöva ett försäkringskydd som anpassats till deras speciella verksamheter. Promemorian pekade på den utveckling som skett sedan GFAL:s tillkomst att jämka försäkringsvillkor som leder till stötande resultat med stöd av 36 § avtalslagen; det låg nära till hands att vid en sådan jämkning falla tillbaka på lagens dispositiva bestämmelser, och då var skillnaden inte så stor mot en tvingande reglering. På liknande sätt hade lagstiftaren i andra kommersiella förhållanden litat till avtalslagens bestämmelse i stället för att ge en tvingande regel för att hindra oskäliga resultat.

Promemorian utmynnade alltså i förslaget att reglerna i en ny försäkringsavtalslag över huvud taget skulle vara dispositiva för företagsförsäkringens del (frånsett några bestämmelser som avsåg att skydda tredje man). Vissa särskilda bestämmelser gavs dock för denna försäkring för att inte villkoren skulle behöva belastas med avvikelser från bestämmelser som avgjort inte passade i dessa förhållanden.⁴ Frågan om en kontraheringsplikt vid företagsförsäkring berördes av naturliga skäl inte alls i promemorian.

⁴ Se om det sagda Ds 1993:39 s. 131 ff.

2.4 2004 års proposition

Vid remissbehandling av departementspromemorian invände man från försäkringsbranschens sida dels mot metoden att ge till stor del gemensamma regler för konsument- och företagsförsäkring, dels mot dess konsekvenser i enskilda fall. I propositionen med förslag till NFAL (2003/04:150) anfördes i anledning härav att problemet miste sin betydelse om GFAL:s allmänna bestämmelser om försäkringsformen i väsentliga delar fördes över till den nya lagen i ett särskilt avsnitt; allmänt sett var det också av värde att lagstiftaren slog fast vad som kunde vara en rimlig lösning i sådana sammanhang.⁵ – Efter att ha redogjort för promemorians inställning, att avtalsfrihet över hela linjen borde gälla för företagsförsäkringen, anförde regeringen vidare:

”Allmänt sett kan det dock ifrågasättas om det är motiverat att sålunda gripa in i rådande kommersiella avtalsförhållanden genom att rubba den balans som gällt sedan länge. En del av de aktuella bestämmelserna ger också närmast uttryck för grundläggande försäkringsrättsliga principer och är av sådant slag att det under alla förhållanden skulle krävas särskild tydlighet för att ett avtalsvillkor till nackdel för näringsidkaren skulle få fullt genomslag. Till detta kommer att det finns skäl att ställa frågan hur utvecklingen under de tio år som har gått sedan promemorian tillkom kan ha påverkat särskilt problemet med skyddet för de små näringsidkarna. Tendensen till internationalisering av branschen har (---) blivit allt starkare, något som naturligtvis gör det betydligt svårare att förutse vilka villkor och vilken praxis som kommer att tillämpas av försäkringsbolag som är verksamma i Sverige inte bara genom att vara stationerade här utan också på ett gränsöverskridande plan. En fullständig avtalsfrihet på företagsförsäkringens område är sällsynt i jämförbara länder. Inom kontinental rätt och i andra nordiska rättssystem har man i allmänhet ansett att också näringsidkarnas rätt bör tryggas på viktiga punkter; även (---) förslaget till EG-direktiv om försäkringsavtal utgick från att det inte skulle gälla fullständig avtalsfrihet för företagsförsäkringen. I den svenska debatten har man under senare år alltmer uppmärksammat behovet av att stärka småföretagar-

⁵ Prop. 2003/04:150 s. 133.

nas ställning, bl.a. på försäkringsområdet. Det skulle stämma illa med regeringens allmänna politik att nu ta ett så radikalt steg som att man tvärtom slopar de skyddsregler för denna kategori som finns i gällande lagstiftning. I varje fall bör något sådant förutsätta en närmare analys av det skyddsbehov som gör sig gällande i dagens läge och vilka effekter på försäkringsmarknaden som skulle aktualiseras. Som redan Försäkringsrättskommittén framhöll synes många småföretagare inte mycket bättre ställda än en konsument i dessa sammanhang. Under beredningens slutskede har också bl.a. Svenskt Näringsliv påtalat att en fullständig avtalsfrihet inte bör införas i den nya lagen.

Av sådana skäl har regeringen kommit fram till att den ordning som för närvarande gäller enligt FAL i huvudsak bör bestå för företagets vidkommande. De försäkrades ställning bör alltså inte försvagas på någon punkt av betydelse genom den nya lagen. Som regeringen redan varit inne på framstår det dock som en otillfredsställande lösning från lagteknisk och systematisk synpunkt att behålla FAL med dess särskilda uppbyggnad och begreppsbildning, i de avsnitt som berör företagsförsäkring. I vissa delar ter sig lagen som klart föråldrad. Reglerna om företagsförsäkring bör i stället anpassas efter systematiken och terminologin i den nya lagen utan att man i sak gör några ändringar av betydelse i fråga om parternas rättigheter och skyldigheter. En sådan ordning kan inte väntas medföra några praktiska problem, vare sig för försäkringsbranschen eller för företagen.”

Regeringen ansåg emellertid naturligt att ta in bestämmelser om information för företagsförsäkringens del och att tillåta avtalsfrihet beträffande sjöförsäkring och annan transportförsäkring samt luftfartsförsäkring. – Slutligen anförde regeringen att man skulle överväga en utredning med uppdrag att se över bestämmelserna om företagsförsäkring med särskild hänsyn till skyddet för små och medelstora företag, varvid borde beläggas behovet av en kontraheringsplikt vid företagsförsäkring.⁶

Resultatet blev alltså, att ett kapitel om företagsförsäkring (8 kap.) intogs i lagrådsremissen och sedan i propositionen, där väsentligen samma regler återkommer. I stort sett motsvarar kapitlets bestämmelser GFAL:s regler om skadeförsäkring i all-

⁶ Se om det sagda prop. 2003/04:150 s. 140 ff.

mänhet; informationsregler har dock tillkommit (8 kap. 1–3 §§), och vidare förekommer några andra mindre avvikelser från GFAL:s reglering, mestadels till förmån för försäkringstagarsidan. Bl.a. har dispositiva regler tillagts om försäkringstagarens rätt till förtida uppsägning (8 kap. 5 §), de tvingande reglerna om försäkringsbolagets uppsägningsrätt har i någon mån utvidgats (8 kap. 6 §), upplysningsplikten har skärpts på en viss punkt (8 kap. 8 § 1 st. tredje meningen), anmälningsplikten vid riskökning har lagts på försäkringstagaren (8 kap. 10 §), en dispositiv regel har tillagts om identifikation (8 kap. 14 §), en allmän regel har införts om reklamationsplikt för försäkringsbolaget vid ansvarsbegränsning (8 kap. 16 §), någon jämkning har skett i reglerna om premien (8 kap. 17 §) och bestämmelserna om dubbelförsäkring har gjorts tvingande på samma sätt som vid konsumentförsäkring (8 kap. 18 § 3 st.). Slutligen skall vissa nya regler om direktkrav vid ansvarsförsäkring i särskilda situationer – framför allt vid obligatorisk försäkring och när den försäkrade på grund av konkurs eller liknande inte kan betala skadeståndet – omfatta också sådan ansvarsförsäkring som ingår i en företagsförsäkring (9 kap. 7 §).

Såvitt angår företagsförsäkring, antogs propositionens förslag oförändrat av riksdagen.

2.5 Den internationella utvecklingen

Redan här bör som bakgrund till den följande diskussionen något sägas om företagsförsäkringen från internationell synpunkt. Från Försäkringsförbundets sida har betonats att denna försäkringstyp är i särskild grad präglad av den internationella utvecklingen. Denna har under de senaste åren tagit en vändning som på sikt kan väntas få genomgripande konsekvenser på området. Nya typer av risker har uppkommit. Sociala och ekonomiska förändringar liksom ny vetenskap och ny teknologi medför ändrade förutsättningar bl.a. för ansvarsförsäkringens del. Här lär också den politiska inställningen påverkas. Hänsyn till skyddet för den skadelidande, tillsammans med en försäkring av

skyddet genom allmän försäkring, kan leda till ett skärpt ansvar både i lagstiftning och i rättspraxis. Man märker också en större benägenhet att framställa skadeståndskrav än tidigare. Ökade förväntningar finns på obligatoriska försäkringar. – Samtidigt sätter man enligt förbundet också i fråga sådana klassiska försäkringsprinciper som differentiering mellan risker av olika slag, när principerna kolliderar med jämställdhets- och integrationshän-syn. För försäkringsbolagens vidkommande kan dessa tendenser motivera högre premier, högre självrisker och bättre riskgrup-peringar som sätter skadeförebyggandet i centrum.

Allt som allt är det tydligt, att försäkringsrätten kan sägas vara i en brytningstid, något som får stor betydelse inte minst för synen på företagsförsäkring. När reformplaner diskuteras får man hålla detta osäkra läge i minnet.

3 Kontraheringsplikt?

Utredningens bedömning: En kontraheringsplikt vid företagsförsäkring enligt liknande regler som vid konsumentförsäkring skulle ha begränsat värde för företagens del, eftersom försäkringsbolagen i de aktuella fallen skulle kunna åberopa särskilda skäl för att vägra försäkring eller kräva en högre premie för att täcka risken. Försäkringstekniska skäl och internationella jämförelser talar mot en sådan plikt. Tillräckliga skäl saknas för att föreslå en sådan reform. Efter som meningarna dock kan vara delade på denna punkt har en skiss till lagtext om kontraheringsplikt tagits in i promemorian.

3.1 Utgångspunkter

Till en början skall behandlas frågan om en kontraheringsplikt bör införas för företagsförsäkringens del. Med detta menas i fortsättningen en skyldighet för försäkringsbolagen att oavsett sin inställning till avtalet under vissa förutsättningar meddela en önskad försäkring. Det är alltså fråga om sådana regler som förekommer framför allt rörande konsumentförsäkring i 3 kap. 1 och 3 §§ samt i 11 kap. 1 och 3 §§ NFAL.¹ Skall motsvarande bestämmelser införas tas in i 8 kap. NFAL?

¹ Den kontraheringsplikt som gäller för trafikförsäkringens del enligt 5 § trafikförsäkringslagen (1975:1410) är av mera speciell art bl.a. med hänsyn till sitt väsentliga syfte att skydda skadelidande tredje man; den har därför begränsat intresse här.

Företagsförsäkring avser enligt definitionen i 1 kap. 4 § NFAL inte bara näringsverksamhet utan också offentlig verksamhet; som företagsförsäkring räknas dessutom annan individuell skadeförsäkring som inte är konsumentförsäkring, t.ex. sådan som tecknas av stiftelser och ideella föreningar. När man diskuterat en kontraheringsplikt vid företagsförsäkring har man dock framför allt tänkt på försäkring för näringsidkare. Den fortsatta diskussionen rör denna fråga. Offentliga rättssubjekt lär inte ha något behov av en lagfäst rätt till försäkring, och beträffande försäkring av stiftelser och ideella föreningar lär inte heller uppkomma samma problem med typiska svårörsäkrade risker.

Som framgått innebär NFAL att GFAL:s regler om företagsförsäkring överförs med vissa smärre jämkningar; den viktigaste är att bestämmelser införs om information. Enligt vad som framhålls i det följande (avsnitt 5) bör några ytterligare ändringar i lagtexten inte föreslås för närvarande. Den rätt till försäkring som nu skall diskuteras skulle alltså avse en företagsförsäkring enligt 8 kap. NFAL.

En utgångspunkt blir här reglerna om kontraheringsplikt vid konsumentförsäkring. Enligt 3 kap 1 § NFAL får ett försäkringsbolag inte vägra en konsument att teckna en sådan försäkring som bolaget normalt tillhandahåller allmänheten när det har fått de uppgifter som behövs, om det inte finns särskilda skäl för vägran med hänsyn till risken för framtida försäkringsfall, den befarade skadans omfattning, den avsedda försäkringens art eller någon annan omständighet. Ett avslag får inte grundas på att ett försäkringsfall har inträffat efter det att en ansökan har avsänts eller lämnats till försäkringsbolaget. – Rätten till försäkring avser alltså en konsumentförsäkring på normala villkor; innehåller försäkringen speciella undantag eller sätts premien högre än försäkringsbolaget annars begär vid motsvarande risk kräver detta särskilda skäl.

I 3 kap. 3 § 2 st. sägs vidare att försäkringsbolaget får säga upp försäkringen att upphöra vid försäkringstidens utgång; uppsägningen skall ske skriftligen med en förfrågan om försäkringsstagaren vill ha försäkringen förnyad och sändas till försäkrings-

tagaren senast en månad innan försäkringstiden går ut. Begär försäkringstagaren att försäkringen förnyas, gäller uppsägningen bara om det finns särskilda skäl att vägra försäkring med hänsyn till sådana omständigheter som anges i 3 kap. 1 §.

När man tagit upp frågan om möjlighet till en kontraheringsplikt vid företagsförsäkring, lär det vara en motsvarande lösning som man haft i sikte. Reglerna om kontraheringsplikt vid personförsäkring är präglade av riskens speciella art och mindre lämpliga som mönster (jfr 11 kap. 1 §). Detsamma gäller den kontraheringsplikt som gäller enligt 5 § trafikskadelagen.

Som framgår av det föregående (2.2) diskuterade Försäkringsrättskommittén införande av en kontraheringsplikt också för företagsförsäkringens del men avvisade tanken. Man ansåg att försäkringsbolagen borde fritt få bestämma om de ville meddela försäkring och om de skulle av olika skäl ställa upp särskilda villkor för ett företag; kommittén utgick från att bolagen inte i onödan skulle vägra någon försäkring där ett skydd tedde sig som en ekonomisk nödvändighet.

I propositionen anfördes rörande frågan om en rätt till företagsförsäkring borde införas att förhållandena vid dessa försäkringar kunde variera mycket samt att riskerna kunde vara stora och inte sällan svårbedömda. Detta ansågs inte i och för sig utsluta att man kunde överväga en kontraheringsplikt också här, särskilt med tanke på de problem som fanns för vissa småföretagare att få en lämplig försäkring. Det saknades dock underlag för att utforma regler av detta slag, vilka inte utretts i förarbetena och inte heller påkallats vid remissbehandlingen; såvitt känt fanns inte heller motsvarighet i jämförliga rättsordningar. Någon kontraheringsplikt föreslogs därför inte för företagsförsäkringens del.²

Redan här bör nämnas, att diskussionen främst rört risker för inbrott och rån i butiker av olika slag. Särskilt har framhållits branscher som säljer varor som är lätta att omsätta – ur, guld, märkeskläder, elektronik, radio & TV, data, mobiltelefoni och golfutrustning. Vad som sägs i fortsättningen tar i första hand

² Prop. 2003/04:150 s. 209.

sikte på stöld- och rånrisiker. Det finns naturligtvis åtskilliga andra problematiska risker vid dessa försäkringar, men knappast några med sådan generell betydelse för en större krets av företag – i vart fall inte för närvarande (jfr 3.2 nedan).

3.2 Synpunkter på kontraheringsplikten

Under utredningsarbetets gång har synpunkter på frågan om kontraheringsplikt lämnats från representanter för försäkringsbranschen, vid sammanträde och under hand, samt i yttranden från Svenskt Näringsliv och Svensk Handel.

Svenskt Näringsliv har anfört att i normalfallet det är möjligt även för småföretag att få tillräckligt försäkringsskydd; problem fanns dock inom vissa branscher, exempelvis ur och guld, pantbanker, märkeskläder och elektronik, dvs framför allt butiker som säljer varor som är lätta att omsätta, och de ökade ju mer man från försäkringsbolagens sida delade upp företagen i olika branscher. Enligt Svenskt Näringsliv var det dock fel väg att gå om man införde en kontraheringsplikt; i första hand borde samhällets brottsbekämpande verksamhet förbättras och säkerhetshöjande åtgärder vidtas inom företagen. Också en ökad information och en starkare konkurrens mellan försäkringsgivarna kunde få positiva effekter på möjligheten att teckna försäkringar. Det var viktigt att försäkringsbolagen uppmärksammade företag som bedriver ett bra säkerhetsarbete och att de inte gjorde en alltför schabloniserad branschbedömning när det gällde möjligheten till försäkringsskydd. En kontraheringsplikt kunde leda till att bolagen tvingades ersätta skador som uppstått genom bristande rutiner för säkerhet och skydd, något som kunde leda till en avsevärd kostnadsökning för hela branschen.

Svensk Handel har utvecklat liknande synpunkter och dessutom anfört bl.a.: Genom att försäkringsbolagen kräver lönsamhet i varje branschdel kommer de företagsbranscher som är mest drabbade av inbrott, rån och skador att stängas ute från företagsförsäkringen eller drabbas av skyhöga premier. Det finns bara ett begränsat antal försäkringsbolag på marknaden för sak-

försäkring för företag. Det företag som vägras försäkring eller blir utförsäkrad blir i princip avstängt från marknaden, då inget annat bolag tar sig an företaget. Försäkringsbolagen tar bara begränsad hänsyn till de investeringar många utförsäkrade företag gjort i säkerhetshöjande åtgärder; i många fall är bolagen inte ens intresserade av att göra besök för att kontrollera säkerheten. Butikerna står då utan möjlighet att påverka sin situation och oavsett vilka åtgärder som vidtas får de inget försäkringsskydd. Införandet av en kontraheringsplikt skulle dock innebära att ge upp för våldet eftersom de flesta utförsäkrade företag finns inom de branscher som utsätts mest för inbrott och rån. I stället krävs krafttag från statens sida för att skapa en säker miljö så att företagen kan fortsätta att bedriva sin verksamhet. Särskilt utsatta butiker och företag skall se om sitt hus och vidta nödvändiga säkerhetshöjande åtgärder. De skall då ha möjligheter att få ett vettigt försäkringsskydd. Kontraheringsplikt är en åtgärd som kan övervägas då alla andra alternativ har uttömts. Riksdag och regering bör tydliggöra för försäkringsbranschen de krav på ansvar och omdöme som ställs.

Från försäkringsbranschens sida har framhållits i huvudsak följande. Problemet är den våldsamma brottsutvecklingen, med mycket stora kostnader som följd. I vissa försäkringsbranscher är utbetalningarna tre gånger så stora som premieinkomsten. Möjligheten att följa upp resultaten av försäkringsavtalen har ökat, och man har därför skärpt sin inställning till dessa risker. Vissa typer av företag är svåra eller omöjliga att försäkra även med god vilja hos försäkringsbolagen. Det måste finnas utrymme för premiedifferentiering och urval. Försäkringsbolagen får försöka ge ett begränsat skydd, varvid vissa risker kan undantas och högre självrisker föreskrivas inom vissa branscher, t.ex. för guldsmeder, urbutiker och elektronikhandel. Särskilt isolerat belägna butiker är ett problem. Vissa småföretagsrisker går inte att återförsäkra. Av kostnadsskäl kan man inte heller som förr inspektera alla objekt, utan mera schabloniserade urvalsprinciper får användas. Det har emellertid visat sig att mera lättförsäkrade företag inte vill betala för de svårförsäkrade. Vidare finns vissa

principiella invändningar mot en kontraheringsplikt. Lagstiftaren bör inte ingripa i affärsmässiga relationer på detta vis, något som kunde påverka villkoren allmänt – man urholkar t.ex. stöldskyddet för alla företag om vissa dåliga företag nödvändigtvis skall försäkras. Ofta kan småföretagen få försäkringar på den internationella marknaden. Den ökade konkurrensen ger dem större möjligheter. – Vidare har påpekats att inte bara de nu berörda företagsbranscherna är av intresse i sammanhanget; man får räkna med en brottsutveckling som gör att liknande bekymmer uppkommer vid andra typer av företag.

Här kan nämnas att Lagutskottet i flera sammanhang på senare år har behandlat frågan om företagares försäkringsskydd, bl.a. behovet av en kontraheringsplikt. Våren 2002 togs den upp med anledning av en motion med krav på åtgärder för att förbättra skyddet. Utskottet framhöll vikten av att försäkringsbranschen tog sitt ansvar för småföretagares skydd bl.a. genom förbättrad information om skadeförebyggande åtgärder. I övrigt hänvisades till arbetet i Regeringskansliet på en ny försäkringsavtalslag.³ Samma ståndpunkt intog utskottet våren 2003.⁴ Våren 2004 återkom utskottet till dessa frågor med anledning av vissa motioner med krav på utredning av frågan om kontraheringsplikt vid företagsförsäkring. Utskottet redogjorde för propositionens ståndpunkt (se 4.1 ovan) och nämnde det nu aktuella utredningsarbetet inom Justitiedepartementet; mot denna bakgrund ansågs motionsyrkandena tillgodosedda. En reservation förekom.⁵

Med anledning av proposition 2003/04:150 har tre motioner berört frågan om kontraheringsplikt. I motion 2004/05:L2, som över huvud taget är negativ till en utvidgning av kontraheringsplikten, framhålls för företagsförsäkringens del att införandet av en sådan plikt är fel väg att gå; detta kunde inte lösa problemet med småföretagares försäkringssvårigheter. I stället behövdes en kraftfull förstärkning av rättsväsendet. I motion 2004/05:L4 påpekas allmänt att något behov av utvidgad kontraheringsplikt

³ 2001/02:LU10 s. 12 f.

⁴ 2002/03:LU5 s. 8 f.

⁵ 2003/04:LU9 s. 8, 17.

vid sakförsäkring inte föreligger. Motion 2004/05:L3, som kräver större likheter mellan konsumenter och företagares skydd, framstår däremot som positiv till en kontraheringsplikt för företagare. Som nämnt avsköt riksdagen alla tre motionerna på Lagutskottets förslag (2004/05:LU 4). Den reservation som förekom i utskottet anknöt till försäkringsbranschens invändningar mot lagstiftningen och var helt negativ till en utvidgning till kontraheringsplikten – något som sades innebära att man skjuter över ett omfattande socialt ansvar på privata försäkringsbolag och försäkringstagare utan att den eftersträvade effekten åstadkoms. Det framhölls att en utvidgad kontraheringsplikt kunde leda till att premierna för samtliga försäkringstagare steg och riskerade att skapa falska förväntningar hos försäkringstagarna, eftersom det inte infördes någon ovillkorlig rätt att teckna försäkring.⁶

3.3 Alternativa lösningar

Till en början bör nämnas att man från både försäkringsbranschens och näringslivets sida har framhållit vissa alternativa sätt att komma till rätta med de berörda problemen. De borde snarare angripas genom att den *brottsförebyggande verksamheten intensifierades* från samhällets sida och ytterligare *säkerhetsbefrämjande åtgärder* vidtog inom företagen. Försäkringsbranschen har vidare fört fram tanken på en utvidgad rätt till *brottskad ersättning*.

Självfallet skulle ett effektivare arbete att förebygga brott ha väsentligt värde i sammanhanget. Det ingår inte i utredningsuppdraget att diskutera sådana långsiktiga åtgärder. Emellertid kan framhållas att det pågår ett samarbete mellan Justitiedepartementet och näringslivet bl.a. med sikte just på brottslighet av det diskuterade slaget. Det inleddes med en rad konferenser hösten 2002 under rubriken "Plattformen – samling mot brott i centrumområden"; uppslaget kom från Svenskt Näringsliv,

⁶ Se 2004/05:LU4 s. 30 f.

Svensk Handel och Företagarnas Riksorganisation och gav uttryck för näringslivets vilja att på bred front engagera sig i det brottsförebyggande arbetet. Arbetet har sedan fortsatt som ett led i en nationell strategi för samverkan mellan departement och näringsliv i sådant syfte.

Vad angår ett utvidgat säkerhetsarbete inom företagen kan detta delvis åstadkommas genom skärpta säkerhetsföreskrifter, en möjlighet som strax skall beröras närmare. Det är naturligtvis önskvärt att försäkringsbolagen också utökar sin rådgivning om lämpliga åtgärder till utsatta företag, något som ligger i försäkringsbolagens eget intresse. Samtidigt är att märka att många småföretag inte har råd att vidta sådana dyrare försiktighetsåtgärder som skulle behövas för att effektivt minska risken.

Som nämnts har också tanken framförts att möjligheten till *brottsskadeersättning* skulle utvidgas med sikte på de berörda situationerna. Enligt brottsskadelagen (1978:413) utgår för närvarande ersättning för sakskada och ren förmögenhetsskada i begränsad utsträckning: när brott har begåtts av personer som är intagna i anstalt och andra frihetsberövade (3 §) samt när den skadelidandes försörjningsmöjligheter allvarligt äventyrats eller ersättning ”annars framstår som särskilt angelägen” – alltså efter en viss skälighetsbedömning (4 §). Självfallet måste en generell utvidgning till rån- och inbrottsrisker antas bli mycket kostsam, och det är knappast realistiskt att tänka sig något sådant inom överskådlig tid. Vad som skulle kunna övervägas lär på sin höjd vara en något generösare formulering av den nämnda skälighetsregeln. Man kan tvivla på om en så begränsad reform räcker till för att ge de berörda småföretagarna det skydd de behöver. – I alla händelser ligger det utanför uppdraget också att ta upp möjligheten till ökat skydd genom allmänna medel, och frågan skall inte ytterligare diskuteras här.

Enligt uppdraget skall utredningen också beakta andra vägar att tillgodose företagens försäkringsbehov än genom en kontraheringsplikt. Det är tydligt att den internationella konkurrensen kan underlätta deras situation i detta avseende; från branschens sida har också hänvisats till denna möjlighet. Att föreslå några

särskilda konkurrensfrämjande åtgärder från lagstiftarens sida kan dock knappast komma i fråga i detta sammanhang. En tänkbar åtgärd i detta syfte kunde visserligen vara att utöka möjligheterna till lagval i internationella förhållanden till andra än stora risker (jfr 2.1 ovan). Detta är dock ett långtgående steg, som kräver mera ingående undersökningar beträffande möjliga konsekvenser än vad som är möjligt i detta sammanhang. (Se 5.2 nedan där frågan diskuteras.) Det är dessutom tveksamt om en lagändring i denna riktning skulle ha nämnvärd effekt när det gäller småföretagarnas försäkringsskydd. Svensk Handel har uppgett att det inte hjälpt att vända sig till utländska försäkringsbolag.

En annan utväg som ibland nämnts är att risken skulle täckas av s.k. captivebolag.⁷ Med detta brukar man mena ett försäkringsbolag som verkar inom en koncern, där moderbolaget inte är försäkringsbolag, och har till uteslutande uppgift att försäkra (eller återförsäkra) moderbolagets och övriga koncernbolags risker. Efter vad Svenskt Näringsliv framhållit är emellertid detta framför allt aktuellt för storföretagen, som på detta vis kan hantera riskspridning inom den enskilda koncernen; grundtanken skulle vara att man trodde sig kunna åstadkomma ett bättre skaderesultat än vad den tillgängliga marknaden i övrigt har. Det skulle därför inte vara en framkomlig väg att starta captivesystem inom branscher med dåliga skaderesultat; även captivebolag måste också teckna återförsäkring hos vanliga försäkringsgivare. – Enligt Svensk Handel har sådana alternativ som att bilda ett eget försäkringsbolag eller captivebolag eller att avsätta medel till rånfond inte lett till några hållbara lösningar.

Det står klart att bildande av ett captivebolag i vanlig mening inte kan klara av småföretagens svårigheter att få sina problematiska risker försäkrade. Metoden har andra syften och avser företag av en helt annan storleksgrad. En möjlighet kunde vara att småföretag i en viss bransch skulle kunna starta ett gemensamt försäkringsbolag med sikte på att täcka de speciella riskerna inom branschen; också försäkringsbolag av detta slag – ägda av

⁷ Se om sådana bolag SOU 1983:5 s. 137 ff.

en grupp näringsidkare som samtidigt är försäkringstagare – betecknas emellanåt som captivebolag. I så fall kommer dock någon riskspridning utanför den hotade branschen inte att ske; om ändå de svårförsäkrade riskerna skall omfattas kan försäkringen antas bli mycket dyr för de deltagande företagen. Att bygga upp ett fungerande försäkringsbolag av denna typ lär för övrigt ta åtskillig tid.⁸ Också företagens erfarenheter talar emot att metoden skulle vara ett tänkbart alternativ att komma till rätta med småföretagarnas aktuella problem.

3.4 Kontraheringspliktens funktion

Vad som återstår synes då vara att överväga en kontraheringsplikt. Det har bekräftats från både försäkringsbranschens och näringslivets sida att vissa småföretag har bekymmer med tillgång till försäkringsskydd, om också man från ingendera sidan förordat en rätt till försäkring för sådana kategorier. Problemen gäller inte möjligheten till försäkring över huvud taget utan täckning av speciella risker av särskild betydelse för vissa företag – framför allt stöld- och rånrisker. Om försäkringsskydd saknas i sådana fall innebär detta en väsentlig brist i företagarens skydd, vilken i olyckliga fall kan få ruinerande konsekvenser.⁹ Oavsett det måttliga intresse som visats från näringslivets organisationer finns det anledning att diskutera om dessa missförhållanden på något sätt kan avhjälpas genom en rätt till försäkring för företaget. Det bör understrykas att situationen för småföretagarna förändrats sedan problemet behandlades av Försäkringsrättskommittén i SOU 1989:88; vid denna tid synes det inte ha förelagat tillnärmelsevis samma svårigheter för vissa branscher att få försäkringsskydd.

⁸ Jfr SOU 1983:5 s. 156.

⁹ Det kan nämnas att i varje fall skadeståndslagens motiv utgår från att företag alltid skall ha ansvarsförsäkring som täcker deras ordinära skadeståndsskyldighet (jfr t.ex. prop. 1975:12 s. 138, 176; se även NJA 1996 s. 118). Detta kan medföra problem när de saknar rätt till försäkring enligt NFAL. Å andra sidan lär det inte vara ansvarsmomentet som anses vara svårförsäkrat för företagets del.

Vad som krävs är alltså inte bara en principiell rätt till företagsförsäkring utan också en rätt till försäkring av visst innehåll, där risker av de angivna slagen inte undantas och premien inte höjs så att försäkringskyddet försvåras. Som nämnt har enligt 3 kap. 1 § NFAL konsumenten som huvudregel rätt till en sådan försäkring som försäkringsbolaget normalt tillhandahåller allmänheten. Detta motsvaras för företagsförsäkringens del av en försäkring som bolaget normalt tillhandahåller företag av samma typ som kunden driver. I regel finns ett skydd mot stöld och rån även i försäkringar för de företagsbranscher som här diskuteras. Sätillvida kan en liknande reglering som i 3 kap. 1 § synas lämplig.

I den paragrafen görs emellertid undantag från rätten till försäkring när ”det finns särskilda skäl till vägran med hänsyn till risken för framtida försäkringsfall, den befarade skadans omfattning, den avsedda försäkringens art eller någon annan omständighet”. De företagsbranscher som här har nämnts – främst butiker med lätt omsättbara varor – kan ses som typiska exempel på betydande risk för framtida skador, i vart fall om deras läge underlättar inbrott eller rån från butiken;¹⁰ ibland kan också den befarade skadan ha betydande omfattning, som när en butik innehåller små lättflyttade föremål av stort värde – guldsaker, ur etc. Det står klart att i sådana fall det kan finnas rätt att vägra försäkring, om man anlägger samma synsätt som vid konsumentförsäkring (och vid personförsäkring, se 11 kap. 1 § NFAL). I vart fall kan inte kunden göra anspråk på samma villkor som företag som verkar under mindre riskabla förhållanden.

Som nämnt har försäkringsbolaget också rätt att sätta en premie som motsvarar en förhöjd risk i ett särskilt fall, förutsatt att detta stämmer med bolagets praxis.¹¹ Denna möjlighet för bolagen kan ställa till lika allvarliga svårigheter för en kund som om försäkring direkt vägrades: ett företag som har knappa marginaler i sin verksamhet kanske omöjligen kan betala vad skyddet försäkringsmässigt sett är värt.

¹⁰ Jfr prop. 1979/80:9 s. 112.

¹¹ Jfr prop. 2003/04:150 s. 161.

Av betydelse är att försäkringsbolagens riskbedömning numera synes variera mer än tidigare. Från branschens sida har påpekats betydelsen av kollektivens sammansättning och art, återförsäkringsbolagens inställning och försäkringsbolagets ekonomiska kapacitet. Särskilt svårfångad kan bedömningen vara i en så skiftande bransch som företagsförsäkring. Om ett försäkringsbolag visar att det från synpunkter som de angivna har starka försäkringsmässiga skäl att vägra försäkring av en risk, är det svårt för en kund – eller en domstol – att göra gällande motsatsen. Man lär i dag inte kunna tala om en objektivt riktig riskbedömning som skulle slå igenom oavsett det särskilda försäkringsbolagets förhållanden. Också detta kan komplicera tillämpningen av en regel om kontraheringsplikt.

Man kan säga att på detta vis en kontraheringsplikt i realiteten huvudsakligen skulle skydda småföretagen mot obefogade misstankar rörande företagarens personliga egenskaper och godtyckliga bedömningar utan tillräckligt försäkringstekniskt stöd. Dessutom har försäkringstagaren möjlighet att få till stånd en domstolsprövning av bolagets inställning – förutsatt att han tycker att det är värt besväret och kostnaden. Även detta innebär naturligtvis fördelar för en småföretagare, men knappast i den utsträckning man föreställt sig när man argumenterat för en rätt till företagsförsäkring.

Reglerna om kontraheringsplikt har nära samband med frågan när försäkringsbolagets ansvar inträder. Ansöker en försäkringstagare om försäkring, börjar ansvaret löpa dagen därefter om inte annat avtalas eller framgår av omständigheterna (3 kap. 2 § 2 st.) Bestämmelserna byggde från början på att alla eller de flesta försäkringsbolagen i landet erbjöd ett begränsat antal typer av konsumentförsäkringar som hade likartade villkor i de olika bolagen. Numera är läget mera komplicerat också för konsumentförsäkringarnas del; typerna är flera och varierar till sitt innehåll i olika bolag. Om det finns flera alternativ som stämmer med kundens begäran kan försäkringsbolaget ha möjlighet att välja mellan dem. Det kan medföra vissa problem om en skada inträffar innan försäkringsbolaget fattat sitt beslut om försäkringen; det kan vara oklart vilket skydd som gäller. I än högre grad torde detta gälla vid

företagsförsäkring, där det kan vara svårt att slå fast vad som är en ordinär försäkring för en kund. Kontraheringsplikten kan på detta vis göra rättsläget svävande på ett särskilt sätt. Något liknande gäller om ett försäkringsfall inträffar innan försäkringsbolaget fått in begärda uppgifter om risken; man får försöka bedöma hur försäkringen skulle utformats utan att titta i facit, men det kan ändå vara svårt att konstatera hur försäkringen skulle ha sett ut. – Om försäkringsbolaget normalt använder ett förbehåll om att försäkringen träder i kraft först när premien betalas (se 3 kap. 2 § 3 st.) kan dock bolaget skjuta upp ansvaret tills läget klarnat. Det är tänkbart att införandet av en kontraheringsplikt skulle göra sådana förbehåll vanligare.

Det kan tilläggas, att den nu berörda problematiken i särskild grad lär framträda i vissa marginaliserade bostadsområden – ofta i förorter kring större städer. Även om man varken från försäkringsbolagens eller från näringslivets sida speciellt framhållit försäkringsproblemen inom dessa områden, står det klart att de situationer man beskriver, med förhöjda risker för inbrott och rån, passar väl in på smärre företag inom sådana miljöer. De lokala förhållandena kan ofta försvåra försäkring mot skador av detta slag. Samtidigt framstår det just här som angeläget att underlätta småföretagande av olika slag, inte minst med tanke på de arbetstillfällen det innebär; företagarens försäkringsmöjligheter blir på detta sätt en mycket väsentlig fråga även från allmän synpunkt. Man kan också räkna med att de företag som etablerar sig i dessa förorter har begränsade resurser och är särskilt känsliga för premiehöjningar. Med en kontraheringsplikt utformad efter nuvarande principer kommer emellertid försäkringsbolagen att i många fall kunna vägra försäkring på normala villkor. Det råder på detta vis en konflikt mellan å ena sidan försäkringsmässiga hänsyn, å andra sidan vägande sociala intressen. Man kan ställa frågan om inte hänsyn till de sämre lottade grupper som drabbas av dessa svårigheter kunde motivera vissa avsteg från vanliga försäkringsprinciper.

3.5 Skärpt kontraheringsplikt vid företagsförsäkring?

En reglering motsvarande den vid konsumentförsäkring ger sålunda bara begränsat skydd åt de småföretagare som för närvarande har svårt att få försäkring. Det kunde därför vara anledning att överväga *en lagtext som skyddar kunden effektivare än 3 kap. 1 § NFAL*, t.ex. genom att kräva ”synnerliga skäl” för vägran. Alternativt kunde man i motiven slå fast att begreppet ”särskilda skäl” bör tolkas på annat sätt än vid konsument- och personförsäkring, med stöd av någon avvikande formulering i paragrafen.

En fråga blir då om verkliga småföretagarnas situation är så allvarlig att lagen på detta sätt bör särskilt gynna denna kategori av försäkringstagare. Man kunde här åberopa vissa jämförelser med konsumentens situation, när ett bolag vägrar denne en ordinarie försäkring. En konsument kan i detta läge i regel ganska lätt få en motsvarande försäkring på annat håll, om inte risken är mera särpräglad – t.ex. när han vill försäkra antikviteter och konstföremål av speciella eller särskilt dyrbara slag, eller en villa eller ett fritidshus av mera ovanlig och påkostad typ. Även om en vägrad konsumentförsäkring kan ställa till tillfälliga olägenheter, kan resultatet typiskt sett knappast bli lika ödesdigert som för en företagare i motsvarande situation. Det kan framhållas att vägran inte behöver bero på att företagets verksamhet är av mera ovanligt slag – den kan vara av alldaglig typ, fast läget eller verksamhetens speciella inriktning ställer till problem. Från branschens sida har man ju påpekat att motsvarande svårigheter kan komma att visa sig vid andra typer av företag än dem som diskuterats här. – Ser man saken från kundens synpunkt, verkar det på detta vis inte orimligt att sätta småföretagaren i ett bättre läge än konsumenten vid konsumentförsäkring.

Samtidigt får man beakta att det stora flertalet företag, och även de flesta branscher på småföretagsområdet, inte har sådana problem som nu har berörts. Inte ens kategorier som guldsmeder, urbutiker och elektronikhandlare lär ha något generellt skyddsbehov. Många sådana företag synes kunna få önskad försäkring utan större svårigheter. Det är naturligtvis inte något

underligt att tvingande regler gynnar också kategorier som inte har starkare behov av skydd, men förhållandet skulle bli särskilt markerat om en rätt till försäkring infördes för småföretag i allmänhet – än mer naturligtvis om regeln gällde alla företag oavsett storleken. Det kan tilläggas att enligt uppgift från Försäkringsförbundet utländska försäkringsbolag i vissa fall försäkrat småföretagare som vägrats motsvarande försäkring i Sverige. Det är dock oklart om man skall räkna med en mera generell tendens av detta slag.

3.6 Invändningar mot en kontraheringsplikt

I sammanhanget får man naturligtvis ta hänsyn till de försäkringstekniska konsekvenserna av en långtgående kontraheringsplikt för dessa grupper. Att tvinga försäkringsbolagen att åta sig risker som de anser i realiteten oförsäkringsbara skulle strida helt mot inställningen bakom NFAL. En grundtanke är ju att försäkringsverksamheten måste kunna bedrivas på ett ekonomiskt försvarligt sätt; man måste hålla fast vid skillnaden mot socialförsäkring. Vid personförsäkring – där frågan särskilt kommit upp – sätts gränserna för rätten till försäkring vid vad som är försäkringsmässigt möjligt.¹² Anses det inte möjligt att gå längre ens vid dessa försäkringar, med deras stora sociala betydelse, kan man inte gärna inta en ännu generösare hållning vid företagsförsäkring.

Man kan visserligen inte dela de farhågor Svenskt Näringsliv framfört om att bolagen skulle få ersätta skador på grund av bristande säkerhetsanordningar; lämpliga säkerhetsföreskrifter har särskild betydelse vid företagsförsäkringar och måste alltid kunna meddelas. Däremot kan man vänta sig att utbudet av försäkringar som täcker dessa risker kommer att minska, om ett företag utan vidare kan kräva att få teckna en försäkring av denna typ. Kontraheringsplikten skulle ju bara gälla ordinära försäkringar för näringsidkarna i fråga, inte ”skräddarsydda” försäk-

¹² Se prop. 2003/04:150 s. 246.

ringar för ett visst företag. Resultatet kan bli att rån- och stöldrisker bara täcks efter speciell prövning i det enskilda fallet, i varje fall hos svenska bolag. Det blir ingen vinst heller från företagsynpunkt. En annan möjlighet är att försäkringsbolagen generellt undantar vissa risker av denna typ, något som också vore olyckligt ur samhällets synvinkel.

Inte heller stämmer det med propositionens ståndpunkt att tvinga fram premier och andra villkor som avviker från vad som anses riktigt från försäkringsteknisk synpunkt eller ingripa i bolagens klassificering av risker – något som för övrigt skulle innebära ändringar framför allt i försäkringsrörelselagen, inte i NFAL. Det är tydligt att premierna numera differentieras mer än tidigare beträffande olika grupper av företag och att detta försvårar situationen för vissa småföretagare. Denna utveckling är dock inte mycket för lagstiftaren att göra åt; en ekonomisk rationalisering av detta slag måste accepteras med vår avreglerade försäkringslagstiftning.

Det verkar alltså knappast tänkbart att genom lagstiftning ta bort försäkringsbolagens möjligheter att bestämma premien på ett sätt som motsvarar den förhöjda risken vid vissa företag och i övrigt föreskriva villkor som kan vara motiverade från denna synpunkt – exempelvis självrisk och särskilt långtgående säkerhetsföreskrifter.

I så fall kan man fråga, om det skulle hjälpa de utsatta företagen ens om lagen kräver ”synnerliga skäl” för att försäkring skall vägras eller anger att frågan om ”särskilda skäl” skall bedömas på ett speciellt gynnsamt sätt. Företagen kommer ändå inte ifrån sina svårigheter. En avvikande formulering kan på sin höjd markera att det finns skäl för en generös bedömning i tveksamma fall, när försäkringsbolaget överväger att gå ifrån ordinära villkor eller ordinär premie. Man skall kanske inte bagatellisera den betydelse en sådan markering kan få för praxis. Ändå måste övervägande skäl anses tala mot att lagstiftaren på detta sätt skulle särskilt gynna företagen framför privatpersoner som önskar konsument- eller personförsäkring.

I detta sammanhang bör framhållas att en kontraheringsplikt vid dessa försäkringar tydligen är okänd i utländsk rätt; över huvud taget synes regler av denna typ vara inskränkta till speciella försäkringar av obligatoriskt slag, av typen trafikförsäkring.¹³ I sådana fall, där försäkringen i första hand utgör ett skydd för tredje man, kan en kontraheringsplikt vara ett naturligt inslag i systemet. Något sådant särskilt syfte föreligger normalt inte för företagsförsäkringens del, även om den också brukar inbegripa en ansvarsförsäkring för företaget. – Att utländska förebilder saknats har visserligen inte hindrat lagstiftaren att gå sina egna vägar när det gäller försäkring för konsumenter. Förhållandena är dock annorlunda vid företagsförsäkring med dess internationella prägel. Också här kan man hänvisa till det allmänna syftet med förslaget till ny försäkringsavtalslag: det stämmer mindre väl med huvudtankarna bakom förslaget att införa regler på detta område som så markant skiljer sig från vad som gäller i jämförbara länder inom och utom EU.¹⁴

I det föregående (3.4 ovan) har framhållits de olyckliga konsekvenser som bristen på en kontraheringsplikt kan medföra bl.a. för vissa kategorier av småföretagare i problemområden; utan en särskild lagstiftning kan många av dem få reda sig utan en behövlig försäkring eller betala premier som de svårigen kan klara av. Också i deras fall kan emellertid återopas det allmänna synsätt som ligger bakom den nya försäkringsavtalslagen: man kan inte bortse från att den privata försäkringen måste bedrivas efter andra linjer än socialförsäkringen. Att en företagare i dessa områden måste betala en dyrare försäkring än de flesta andra i samma bransch kan verka som en särbehandling, men den ligger i den privata försäkringens natur och kan inte undvikas. Om diskriminering i vanlig mening är det inte fråga, eftersom anledningen till särbehandlingen inte är företagarens person – samma svårigheter gäller för vem som än etablerar sig i dessa områden – utan den verksamhet som bedrivs och de risker som följer av dess läge. Försäkringen bygger visserligen på solidaritet

¹³ Se närmare Bill Dufwas översikt av utländsk rätt i bilaga till prop. 2003/04:150 (s. 837 ff).

¹⁴ Jfr prop. 2003/04:150 s. 129.

inom det försäkrade kollektivet, men det måste i så fall vara ett kollektiv med någorlunda likartade riskförhållanden. När det gäller frivillig privat försäkring kan man inte begära att försäkringstagare på andra håll skall vara beredda att betala för betydande stöld- och rånrisker som i stort sett saknar motsvarighet för deras del; en sådan försäkring skulle i längden inte fungera. En solidaritet av detta slag kan man bara uppnå på socialförsäkringens område.

Slutsatsen blir att man får acceptera de försäkringsmässiga argument som åberopas från försäkringsbranschens sida också när det gäller de nu berörda kategorierna av företag, hur önskvärt det än kan verka att underlätta deras verksamhet. De problem som här har betonats kan knappast lösas genom en kontraheringsplikt.

3.7 Slutsatser

Sammanfattningsvis kan sägas, att hur en kontraheringsplikt än utformas för företagsförsäkringens del den knappast kan avhjälpa nuvarande problem i vissa företagsbranscher. Den kan också inge betänkligheter från försäkringsteknisk synpunkt och även i ett internationellt perspektiv. En kontraheringsplikt kan naturligtvis såtillvida förbättra småföretagarnas ställning som den motverkar godtyckliga och alltför schablonmässiga bedömningar från försäkringsbolagets sida, framtvingar en motivering av försäkringsbolagets avslagsbeslut och ger möjlighet till en domstolsprövning av beslutet. När det gäller personförsäkring anses fördelar av detta slag väga tungt, men på skadeförsäkringens område framstår de snarast som marginella; man kan erinra om att en sådan prövning har varit ytterligt sällsynt under den tid som KFL har gällt. De förefaller inte tillräckliga för att motivera en reform av det diskuterade slaget, särskilt som den tydligen inte anses särskilt angelägen ens bland företrädarna för näringslivet. På detta håll har man framhållit vikten av brottsförebyggande och säkerhetsfrämjande åtgärder, och detta framstår utan tvivel som det lämpligaste sättet att försöka komma till

rätta med problemet. Det förefaller naturligt att försäkringsbolagen tar särskild hänsyn till företagets ansträngningar i denna riktning när premier och villkor bestäms för en företagsförsäkring. – Det kan tilläggas att diskussionen i samband med tillkomsten av NFAL tyder på att de politiska partierna allmänt är skeptiska till en utvidgad kontraheringsplikt; också reservationen i Lagutskottet tog avstånd från regler av denna typ (se 3.2 ovan).

Resultatet blir alltså att det mesta talar mot en kontraheringsplikt vid dessa försäkringar. Utredningen anser sig inte i första hand böra föreslå regler med denna innebörd.

Emellertid kan det råda delade meningar i dessa frågor, något som bl.a. framgått av tidigare riksdagsdebatter om kontraheringsplikten.¹⁵ De särskilda problem som det nuvarande rättsläget kan medföra för vissa småföretagare i problemområden har redan påpekats. Kanske anses trots allt övervägande skäl tala för att införa en rätt till företagsförsäkring av samma typ som rätten till konsumentförsäkring, i vart fall för att trygga företagens rätt till en korrekt och objektiv riskbedömning. Med tanke på denna möjlighet skall här diskuteras hur en eventuell lagreglering kan utformas (avsnitt 4).

¹⁵ Däremot inte vid Lagutskottets behandling av NFAL; jfr ovan.

4 Utformning av en eventuell regel om kontraheringsplikt

4.1 Regelns tillämpningsområde

En väsentlig fråga blir till en början, om en plikt att meddela försäkring borde gälla i fråga om försäkring för näringsidkare över huvud taget eller begränsas till vissa mindre företag eller vissa typer av försäkringar.

Som framgått av det föregående har under förarbetena till NFAL frågan kommit upp om inte de tvingande reglerna borde gälla bara för vissa småföretag. I förslaget till skadeförsäkringslag (SOU 1989:88) tänkte man sig att de skulle omfatta sådana företag som med hänsyn till den försäkrade verksamhetens art och omfattning, riskens beskaffenhet samt förhållandena i övrigt skäligen borde ha samma skydd som en konsument (se 1 kap. 3 § i lagförslaget). Det var alltså fråga om en oklar gränsdragning, och regeln kritiserades också för detta vid remissbehandlingen; den togs inte upp under det fortsatta lagstiftningsarbetet. En annan metod, som används i den norska försäkringsavtalslagen men avvisades av försäkringsrättskommittén, var att ange vissa bestämda kriterier för de mindre företag som skulle falla under det tvingande skyddet – t.ex. företagets omsättning, antalet anställda eller en kombination av sådana rekvisit.¹ En liknande avgränsning gäller som nämnt enligt 1993 års lag om tillämplig lag för vissa försäkringsavtal (se 2.1 ovan). En gränsdragning av denna typ kan naturligtvis bli lättare att hantera, men när det gäller kontraheringsplikten är det inte helt lätt att ställa upp lämpliga gränser i fråga om företagets storlek. Det är långtifrån alltid skydds-

¹ SOU 1989:88 s. 124 ff.

behovet står i proportion till storleken; regeln skulle bl.a. inte ta hänsyn till försäkringens art och hur pass väsentlig den försäkrade risken är från försäkringstagarens synpunkt. Svenskt Näringsliv har ställt sig negativt till en sådan avgränsning av de tvingande reglerna bl.a. med hänsyn till de problem som kan uppkomma vid en förändring av verksamhetens omfattning. Vad som diskuteras nu är visserligen inte tillämpningsområdet för en allmän reglering av tvingande typ utan bara området för en viss regel, men liknande tekniska problem uppkommer här.

Ännu en möjlighet kunde vara att särskilt nämna vissa moment i företagsförsäkringen, t.ex. skyddet mot stöld och rån. Försäkringsbolaget skulle vara skyldigt att försäkra denna risk enligt sedvanliga villkor, om det inte förelåg särskilda skäl mot detta. På sikt kan dock en så begränsad skyddsregel te sig otillräcklig. Det är också tveksamt om det från försäkringsteknisk synpunkt är lämpligt att bryta ut just dessa moment och underkasta dem en kontraheringsplikt. I varje fall kan en sådan regel medföra komplikationer vid tillämpningen.

Inget av de nämnda alternativen framstår visserligen som otänkbart, men de utgör knappast några helt tillfredsställande avgränsningar av kontraheringsplikten. Den enklaste lösningen måste anses vara att låta plikten gälla generellt vid all företagsförsäkring men utforma den så att den inte bör ställa till några besvär vid försäkring av större företag.

4.2 Regelns utformning

Vid formuleringen av en sådan regel om kontraheringsplikt är det naturligt att utgå från bestämmelsen om konsumentförsäkring i 3 kap. 1 § (se 4.1 ovan); som framgått saknas anledning att kräva mer än "särskilda skäl" för att försäkringen skall vägras. Om regeln på samma sätt som vid konsumentförsäkring inskränks till försäkringar som normalt tillhandahålls den aktuella kundkretsen, utesluts i varje fall speciellt utformade, "skraddarsydd" försäkringar för olika kategorier av företag. I övrigt torde en alltför långtgående kontraheringsplikt kunna förebyggas om

undantaget för särskilda skäl utformas på lämpligt sätt. Risken för framtida försäkringsfall och den befarade skadans art bör kunna motivera avslag på en begäran om en standardförsäkring, något som bör kunna bli aktuellt också när det gäller större företag. I vart fall kan försäkringsbolagen begära en premie som motsvarar den försäkrade risken och föreskriva undantag som stämmer med bolagets praxis i fall som det aktuella. Om ”försäkringens art” nämns också i detta sammanhang lär vidare detta kunna åberopas vid en rad speciella försäkringar där det är nödvändigt att pröva lämpligheten av försäkringsskydd i det enskilda fallet. Även hänvisningen till övriga omständigheter bör kunna begränsa kontraheringsplikten i vissa andra situationer där denna inte framstår som motiverad. Vill man betona betydelsen av försäkringstekniska invändningar finns det skäl att i bestämmelsen om företagsförsäkring dessutom nämna den *försäkrade verksamhetens* art. Vid vissa typer av verksamhet framstår det som nära nog nödvändigt att försäkringsbolaget gör en särskild prövning av riskerna i det enskilda fallet.

Allt som allt borde en allmän regel utformad väsentligen efter mönstret av 3 kap. 1 § NFAL vara den mest ändamålsenliga lösningen – om nu det anses befogat att alls föreskriva en kontraheringsplikt i dessa förhållanden.

Regeln bör inte gälla sådana offentliga rättssubjekt som också tecknar företagsförsäkringar, t.ex. kommuner (jfr definitionen i 1 kap. 4 § NFAL). Något behov av en kontraheringsplikt finns inte i detta fall. Däremot kan diskuteras om den bör omfatta andra som önskar företagsförsäkring utan att driva näringsverksamhet, exempelvis stiftelser och ideella föreningar. Som tidigare nämnts synes man inte ha uppmärksammat deras försäkringsbehov i detta sammanhang. Det kan naturligtvis tänkas att i deras verksamhet förekommer svårörsäkrade risker som det är angeläget att skydda sig mot, men det finns knappast tillräckliga skäl att utsträcka en kontraheringsplikt också till denna kategori.

Ett undantag bör vidare göras för sådana individuella företagsförsäkringar som omtalas i 1 kap. 7 § NFAL – sjöförsäkring, annan transportförsäkring, försäkring av luftfartyg samt kredit-

försäkring. När inte tvingande regler i övrigt anses motiverade i dessa förhållanden, bör man inte heller föreskriva en rätt till försäkring av detta slag. – Redan av definitionen av företagsförsäkring i 1 kap. 4 § NFAL följer att reglerna inte blir tillämpliga beträffande gruppsskadeförsäkring eller kollektivavtalsgrundad skadeförsäkring.

Införs en kontraheringsplikt, är det naturligt att komplettera den med en rätt till förlängning av försäkring som utformas på samma sätt som anges i 3 kap. 3 § andra stycket NFAL. Det blir i så fall nödvändigt att ge regler om uppsägning motsvarande vad som gäller enligt detta lagrum. Frågan är dock om den dispositiva regeln om förnyelse samt regeln om ändring av villkor vid förnyelse bör tillämpas också vid företagsförsäkring. Det skulle innebära en betydande otrygghet för försäkringstagarna, ifall bolagen kunde fritt ändra villkoren även när det inte är motiverat av särskilda skäl. Vid personförsäkring är rätten till ändring begränsad (se 11 kap. 4 §), och vill man införa en kontraheringsplikt också vid företagsförsäkring ligger det nära till hands med en liknande reglering; försäkringstagarens intresse att behålla sitt tidigare skydd är här betydligt större än det brukar vara vid konsumentförsäkring. Bolaget har ändå möjlighet att höja premien eller införa nya undantag, om detta framstår som tillräckligt motiverat av försäkringsmässiga hänsyn. – Några ändringar av den dispositiva regeln om ansvarets inträde förefaller inte nödvändiga i detta sammanhang.

För att undvika en omnumrering av större delen av 8 kap. synes det lämpligt att flytta över bestämmelsen i 3 § till 2 § och sedan ta in kontraheringsplikten samt rätten till förnyelse i en ny 3 §. Införandet av en kontraheringsplikt med rätt till domstolsprövning påkallar också en ändring i 8 kap.19 §.

För tydlighetens skull bör upprepas att *promemorian inte i första hand förordar en sådan ändring av lagtexten som här anges*. Den anger bara ett sätt att tekniskt lösa problemen med en kontraheringsplikt om denna anses önskvärd.

4.3 Skiss till en eventuell lagtext

Enligt det sagda skulle alltså en eventuellt ändrad lagtext lyda på följande sätt:

8 kap.

2 § Om.....informationen.

Talan om åläggande enligt *första stycket* väcks vid Marknadsdomstolen.

En sådan talan får väckas

1. i fråga om information som avses i 2 kap. 2 §, av näringsidkare som berörs av marknadsföringen, och

2. i fråga om information som avses i 2 kap. 4-7 §§, av den näringsidkare som har ingått avtal om försäkring med försäkringsbolaget.

Talan får också väckas av en sammanslutning av näringsidkare.

I fråga om åläggande enligt *första stycket* gäller i övrigt de bestämmelser i marknadsföringslagen (1995:450) som reglerar förfarandet i mål om åläggande att lämna information enligt 15 § den lagen.

Rätten till försäkring

8 kap.

3 § *Ett försäkringsbolag får inte vägra en näringsidkare att teckna en sådan företagsförsäkring som bolaget normalt tillhandahåller företag av samma slag, när bolaget har fått de uppgifter som behövs. Avslag får dock ske om det finns särskilda skäl för detta med hänsyn till näringsverksamhetens eller den avsedda försäkringens art, risken för framtida försäkringsfall, den befarade skadans omfattning eller någon annan omständighet. Ett avslag får inte grundas på att ett försäkringsfall har inträffat efter det att en ansökan har avsänts eller lämnats till försäkringsbolaget.*

Om det inte finns sådana särskilda skäl som anges i första stycket är försäkringstagaren berättigad att på begäran få försäkringen förnyad vid försäkringstidens utgång enligt vad som sägs i 3 kap. 3 § andra stycket och

4 § första meningen.²

Första och andra styckena tillämpas inte vid företagsförsäkring som avser offentlig verksamhet eller vid sådan försäkring som anges i 1 kap. 7 § 1 eller 2.

8 kap.

19 § Det som sägs17 §§.

Vid företagsförsäkring tillämpas också det som sägs i 7 kap. 2 § första stycket och 3 § om försummelse att anmäla försäkringsfall m.m. *Om ett försäkringsbolag i strid med 8 kap. 3 § vägrat någon att teckna eller förnya försäkringen, tillämpas också 7 kap. 6 och 8 §§.*

Första stycket.....avtalats.

Rörande reglernas innebörd skall här bara göras följande kommentar till den föreslagna nya lydelsen av 8 kap. 3 §.

Rätten till försäkring avser bara sådana försäkringar som den aktuella försäkringsbolaget normalt tillhandahåller verksamheter av samma typ som försäkringstagarens företag. Avgörande blir inte försäkringens beteckning utan vad som försäkringsbolaget brukar erbjuda sådana företagare.

Beträffande särskilda skäl för vägran att bevilja eller förnya en försäkring kan väsentligen hänvisas till det nyss sagda och till propositionens kommentar till 3 kap. 1 §. När det gäller näringsverksamhetens art kan den vara en grund för vägran framför allt om den är förenad med särskilt omfattande och svårbedömda risker som motiverar en speciellt ingående prövning av företagets förhållanden. Ytterst är det då risken för framtida försäkringsfall som blir avgörande, men näringsverksamhetens art nämns som en särskilt viktig faktor vid prövningen. – Försäkringens art spelar en roll bl.a. om denna allmänt sett påkallar en noggrannare riskprövning än annars eller medför särskilda svårigheter vid

² Alternativ: Det som sägs i 3 kap. 3 § andra stycket samt 3 kap. 4 § tillämpas också vid företagsförsäkring. Uppsägning enligt 3 kap. 3 § andra stycket och ändring av villkoren vid försäkringens förnyelse gäller om det finns särskilda skäl för detta med hänsyn till näringsverksamhetens eller den avsedda försäkringens art, risken för framtida försäkringsfall, den befarade skadans omfattning eller någon annan omständighet.

skaderegleringen. En annan omständighet som kan beaktas enligt paragrafen kan vara företagslokalernas utsatta läge.

Det bör framhållas att försäkringsbolaget har rätt att vid en prövning enligt paragrafen kräva en särskilt hög premie eller ställa upp speciella villkor för att försäkra risken i det enskilda fallet, förutsatt att bolaget då följer sin praxis i ärenden av samma slag. – Enligt hänvisningen till 3 kap. 4 § första meningen kan försäkringstagaren som huvudregel få försäkringen förnyad på oförändrade villkor (inbegripet oförändrad premie), men finns det sådana särskilda skäl som framgår av första stycket kan försäkringsbolaget få en ändring till stånd – också här under förutsättning att bolaget följer sin praxis. Det är bolagets sak att visa att sådana skäl föreligger. Genom att lagtexten inte hänvisar till 3 kap. 4 § andra meningen och 5 § klargörs att kravet på särskilda skäl för ändring är tvingande också i detta skede.

Undantaget för offentlig verksamhet i 8 kap. 3 § tredje stycket avser att klargöra att rätten till försäkring inte gäller för offentliga myndigheter även om de i något fall skulle kunna betraktas som näringsutövare. I övrigt har bestämmelsen i tredje stycket motiverats i det föregående, liksom ändringen i 8 kap. 19 §.

5 Avtalsfrihet vid företagsförsäkring

Utredningens bedömning: Efter en genomgång av reglerna om företagsförsäkring i 2005 års lag har utredningen inte funnit tillräckligt vägande skäl att förslå några ändringar i bestämmelserna i detta sammanhang. På sikt kan dock övervägas avtalsfrihet vid s.k. stora risker.

5.1 Inledande anmärkningar

Uppdraget går som nämnt ut på att överväga också andra frågor rörande företagsförsäkring, särskilt om det i övrigt bör göras ändring beträffande avtalsfriheten vid företagsförsäkring; en ändring förutsätter dock tungt vägande skäl, och framför allt småföretagens behov skall beaktas.

Som redan antytts är meningarna i viss mån delade om den väg som lagstiftningen rörande företagsförsäkring bör gå. Från försäkringsbranschens sida framhålls värdet av avtalsfrihet, även om nuvarande ordning väsentligen framstår som acceptabel. En del detaljer i NFAL:s regler har ansetts komplicera verksamheten eller leda till olämpliga resultat. Näringslivets företrädare har visserligen pekat på flera punkter där försäkringsskyddet bör utvidgas men inte heller kritiserat lagstiftningens utformning i stort. Inom vissa företagsbranscher har man däremot betonat att småföretagarna måste skyddas bättre, framför allt genom lagstiftning om en rätt till försäkring – en kontraheringsplikt – men även annars. Liknande synpunkter har framförts från visst politiskt håll (jfr nedan). Till stor del håller sig dock diskussionen på ett

ganska allmänt plan, och frånsatt kraven på en rätt till försäkring är det sällan man pekar på några konkreta regler som behöver ändras.

Frågan blir alltså om det finns tillräcklig anledning att i övrigt ändra bestämmelserna i 8 kap. NFAL – något som kan ha sitt intresse också med tanke på en eventuell framtida översyn av reglerna om företagsförsäkring. Med hänsyn till utredningsuppdragets begränsning inriktar sig dock den följande diskussionen bara på den allmänna frågan om avtalsfriheten bör utvidgas vid dessa försäkringar. Det är som sagt för tidigt att gå närmare in på behovet av att ändra enskilda regler, innan man vet hur den nya lagstiftningen kommer att fungera i praxis. Vidare får beaktas den internationella utvecklingen, som tyder på att försäkringsområdet delvis är i stark förändring. Om några år bör det bli lättare att bedöma i vad mån det finns behov av reformer på området. En diskussion av behovet att ändra vissa bestämmelser om företagsförsäkring förekommer dock i en bilaga till denna promemoria.

Det kan nämnas att vissa förut berörda riksdagsmotioner med anledning av proposition 2003/04:150 särskilt tog upp företagsförsäkringsfrågor. I motion 2004/04:L2 anfördes bl.a. att alla bestämmelser rörande företagsförsäkring bör vara dispositiva, i vart fall när det gäller s.k. stora risker – detta i enlighet med de EG-regler som avser lagval i internationella försäkringsförhållanden (se härom 2.1 ovan). Det borde inte införas någon informationsplikt vid dessa försäkringar. I motion 2003/04:L3 yrkades ett nytt lagförslag som syftar till större likheter mellan konsumenters och företagares skydd. Motion 2004/05:L4, som allmänt förordade avtalsfrihet vid försäkringsavtal, riktade sig också mot informationsplikt vid företagsförsäkring, som anses medföra högre kostnader och därigenom också höjda premier. – Motionerna avslogs av riksdagen i enlighet med Lagutskottets förslag (2004/05:LU 4).

5.2 Tvingande eller dispositiva regler?

Utredningsuppdraget får anses innebära i denna del att man i första hand skall överväga att införa nya tvingande bestämmelser till försäkringstagarens fördel. Även möjliga ändringar i motsatt riktning bör dock kunna diskuteras – alltså avtalsfrihet på flera punkter än propositionen anger. Här kan erinras om att bestämmelserna i kapitlet tillkommit sedan flera lagförslag lagts fram som gick ut på principiell avtalsfrihet vid dessa försäkringar; i remissen till Lagrådet fann regeringen det dock lämpligt att i stora delar anknyta till GFAL:s tvingande bestämmelser, trots att ett dispositivt system i allmänhet godtagits vid remissbehandlingen.¹ I en rad fall följde lagförslaget här regleringen i GFAL utan någon närmare diskussion om denna framstod som rationell och rimlig utifrån dagens synsätt. Sätillvida kunde detta anses befogat som försäkringsbranschen inte framförde några allvarigare erinringar mot GFAL:s regler; tvärtom var inställningen att någon ny lagstiftning lika litet var motiverad på företagsförsäkringens område som i övrigt. De tvingande reglerna i GFAL ansågs i stort sett inte medföra några problem, även om de inte borde bli flera. – Lagrådet hade inte några invändningar i sak mot att reglerna gjordes tvingande i föreslagen omfattning.²

Inte heller från näringslivets sida har framförts några önskemål om en strängare reglering än GFAL innehåller; snarare har man – både vid tillkomsten av olika lagförslag på området och under arbetet med denna utredning – uttalat sig påfallande positivt om avtalsfrihet på för företagsförsäkringens del. I vad mån denna inställning varit representativ för alla företagsbranscher kan dock sättas i fråga.

I ett yttrande till utredningen har Svenskt Näringsliv närmare preciserat sin inställning. Regler som bara avser förhållanden mellan näringsidkare bör vara dispositiva, så att förutsättningar skapas för en bättre konkurrens och en mera ändamålsenlig och snabb utveckling. I avvaktan på den internationella utvecklingen

¹ Jfr prop. 2003/04:150 s. 139.

² Jfr prop. 2003/04:150 s. 1052 f, 1073 ff.

och EU-initiativ borde dock de tvingande regler som gäller i dag behållas. En utvidgning till samma nivå som föreslås för konsumentförsäkring borde inte företas, möjligen med undantag för bestämmelserna om premiebetalning och uppsägningstid.

– Också Svensk Handel har betonat att utgångspunkten alltid bör vara avtalsfrihet, även om ett småföretagsskydd kan tänkas om andra åtgärder inte gett resultat. Som förut nämnts har också flera riksdagsmotioner argumenterat för ökad avtalsfrihet på området.

Mot denna bakgrund anser utredningen att det saknas skäl att för närvarande överväga nya *tvingande* regler om företagsförsäkring. Detta bestyrks av den genomgång av bestämmelserna i 8 kap. som tagits upp i en bilaga till promemorian.

Det finns emellertid också skäl att diskutera möjligheten att regler som i NFAL är tvingande bör till någon del göras *dispositiva*. En tanke som togs upp under försäkringsrättskommitténs arbete och genomförts i den norska försäkringsavtalslagen är att inskränka den tvingande regleringen till vissa småföretag; förslaget till skadeförsäkringslag innehöll också en bestämmelse med denna innebörd, fast gränsen drogs med en annan teknik än den norska (se 2.2 ovan). Som framgått har man också i särskilt en riksdagsmotion förordat avtalsfrihet vid företagsförsäkring i vart fall för ”stora risker”. Lagen skulle alltså anknyta till företagets storlek på samma sätt som skett i 1993 års lag om tillämplig lag för vissa försäkringsavtal (se 2.1 ovan).

– Enligt Svenskt Näringsliv finns dock inte anledning att på detta sätt avvika från huvudprincipen att behandla alla näringsidkare lika; bl.a. skulle gränsdragningssvårigheter uppkomma särskilt vid förändring av verksamhetens omfattning. Inte heller försäkringsbranschen förefaller ha intresse av en sådan reglering; den norska modellen anses inte lämplig bl.a. genom att den innebär en alltför stel gränsdragnings.

En sådan preciserad avgränsning av det tvingande regelsystemet som förekommer i 1993 års lag kan naturligtvis i enskilda fall visa sig mindre lämplig. Å andra sidan har den onekligen vissa fördelar: den anger en fast gräns, som anknyter till gällande

nationell lagstiftning och EG:s direktiv, och den innebär att samma avtalsfrihet skulle gälla mellan svenska parter som i internationella förhållanden. Det framstår som inkonsekvent att möjligheterna är så mycket större att avtala med stora företag om tillämpning av en utländsk rättsordning – kanske med helt dispositiva regler – än att avvika från den svenska regleringen. På sikt kan det finnas anledning att överväga en särreglering för stora risker också i NFAL, fast med undantag för tvingande regler till förmån för tredje man (inbegripet den ersättningsberättigade vid ansvarsförsäkring).

Tydligen anses dock en sådan reform inte särskilt angelägen. I alla händelser skulle den utgöra ett så pass radikalt ingrepp i lagens regelsystem att det saknas anledning att närmare diskutera den i denna promemoria.

Vissa andra reformfrågor

1 Inledning

Som nämnts i promemorian har utredningen gjort en översiktlig genomgång av reglerna om företagsförsäkring för att se om det i dag finns något angeläget behov av att ändra dem på någon punkt. Resultatet har visserligen blivit att något sådant reformbehov inte går att konstatera (jfr 5.2 ovan). Vid en framtida översyn av regelsystemet kan det dock ha sitt intresse hur dessa frågor för närvarande ter sig. Översikten har därför tagits in i denna bilaga till promemorian.

När det gäller tänkbara ändringar i 8 kap. NFAL är det naturligt att utgå från en jämförelse med lagförslagens regler om annan individuell skadeförsäkring – alltså konsumentförsäkring.¹ I dag lär man åtminstone i Sverige vara överens om att företagsförsäkring delvis bör regleras annorlunda än konsumentförsäkring. En annan sak är att en sådan reglering inte kan betraktas som självklar på alla punkter. Både i 1989 års förslag till skadeförsäkringslag och i 1993 års promemoria ansågs väsentligen samma regler kunna tillämpas, fast de gjordes dispositiva för företagsförsäkringens del. I många utländska rättssystem gäller gemensamma bestämmelser om försäkringsavtalet för all skadeförsäkring. Man kan ställa frågan i vad mån de avvikande bestämmelserna om företagsförsäkring verkligen är motiverade.

Åtskilliga skäl kan naturligtvis anföras för särlösningar vid dessa försäkringar. Försäkringstagarna är ofta – fast långtifrån alltid – ekonomiskt starkare än konsumenter. Sociala hänsyn får inte samma betydelse som vid konsumentförsäkring, även om de kan bli aktuella i fråga om vissa småföretagare. Visserligen har företagarna normalt inte inblick i de försäkringstekniska förhål-

¹ Personförsäkringsreglerna är ju på flera sätt särpräglade. Bl.a. kan framhållas de speciella sociala hänsyn gör sig gällande på detta område; å andra sidan ger den väl utbildade statistiken försäkringstekniska hänsyn en särskild tyngd. Det sparmoment som ingår i många livförsäkringar är naturligtvis också ett drag utan motsvarighet vid skadeförsäkring.

landen som spelar en så stor roll för försäkringens utformning, men de har i regel större vana att läsa komplicerade avtalsvillkor och anlägga affärsmissiga synpunkter på sina mellanhavanden med andra företag. De anlitar också försäkringsmäklare i långt större utsträckning än konsumenter och kan på detta vis få sakkunnig rådgivning om speciella försäkringsfrågor. Deras egendom är vidare typiskt sett mera värdefull, ofta också av ett speciellt slag. Vad särskilt angår ansvarsförsäkring – ett väsentligt inslag i både företags- och konsumentförsäkringar av vanlig typ – brukar skadeståndsansvaret spela en betydligt viktigare roll för företagets del; det kan dessutom vara skärpt, antingen genom särskild lagstiftning om strikt ansvar eller liknande, eller också genom de större aktsamhetskrav som man ställer vid näringsverksamhet.

Ett annat särdrag är den betydelse företagsförsäkringen har inte bara för den försäkrade utan också för tredje man – anställda och borgenärer, liksom för ansvarsförsäkringens del den som har skadeståndskrav mot företaget. Gäller inte försäkringen riskerar dessa kategorier att bli lidande på företagets bristande betalningsförmåga. Också annars kan kunder ha särskilt intresse av att försäkringen gäller – den förenklar möjligheten att få ersättning för skador som inträffar i kontakten med företaget. Sådana synpunkter har inte tillnärmelsevis samma betydelse vid konsumentförsäkring.

Från försäkringsbolagens synpunkt lär företagsförsäkringen framstå som en särskilt komplicerad bransch, inte bara på grund av de stora värden som den brukar röra. Företagsförsäkring sluts ofta på längre tid; båda parter har intresse av att deras förhållanden är reglerade på sikt (även om naturligtvis förutsättningarna för avtalet kan ändras under denna tid). Risken är typiskt sett betydligt svårare att bedöma än vid konsumentförsäkring. Premiesättningen kräver inte sällan en ingående kunskap om företagets förhållanden. Försäkringsbolagen har särskilda bekymmer att skydda sig mot oseriösa företag som utnyttjar förmånliga lagregler för att dra ned på kostnader för olika försiktighetsåtgärder eller skaffa sig ett gratis försäkringsskydd

under viss tid. Preventionshänsyn spelar på detta vis en viktig roll. Säkerhetsföreskrifter får en speciell betydelse: vid vissa riskabla verksamheter anses de nödvändiga för att försäkring skall kunna meddelas. Också i en del andra situationer kan det vara angeläget att skärpa kraven på den försäkrade, närmast genom att undanta fall av vanlig oaktsamhet från försäkringsskyddet. Enligt en vanlig uppfattning bör premiebetalningen ordnas så att fres-telserna minskar att skjuta upp premiebetalningen tills ett försäkringsfall kan väntas.

Liksom i andra affärsmässiga förhållanden får dessutom klara regler en särskild betydelse. Skälighetsbedömningar gör rättsläget svårt att överblicka; exempelvis sådana bestämmelser som gäller vid brott mot biförpliktelser inom konsumentförsäkringen passar mindre väl vid företagsförsäkring. Också de sociala och humanitära hänsyn som brukar motivera skälighetsregler har typiskt sett mindre vikt i dessa fall.

Sådana speciella överväganden framträder också i skillnaderna mellan konsument- och företagsförsäkringsregler i NFAL (lik-som till stor del också i skillnaderna mellan KFL och GFAL).

Informationsplikten är mindre sträng vid företagsförsäkring (se 8 kap. 1-3 §§). Det förutsattes att information ofta framstod som överflödigt särskilt för större företag. Något civilrättsligt ansvar för bristfälligt information stadgas inte, utan reglerna har rent marknadsrättslig karaktär.

Någon *kontraheringsplikt* förekommer som nämnt inte vid företagsförsäkring, till skillnad från konsumentförsäkring.

Reglerna om *ansvarets inträde* är dispositiva vid företagsförsäkring, såvitt angår s.k. kontantklausuler – dvs klausuler om att försäkringen börjar gälla först i och med premiebetalningen (se 8 kap. 4 § 2 och 3 st.; jfr 3 kap. 2 § 3 st.). Försäkringsbolagen har särskild anledning att utforma ansvarsinträdet på lämpligt sätt för att slippa ge gratisförsäkring åt oseriösa försäkringstagare.

Försäkringstagaren har inte lika lätt att *säga upp avtalet i förtid* vid kontraktsbrott eller av annan anledning (se å ena sidan den dispositiva regeln i 8 kap. 5 §, å andra sidan 3 kap. 6 §). Försäkringspremien är ofta betydande, och ett förtida upphörande – eventuellt med återbetalning

av premien – kan ses som en ganska allvarlig påföljd för försäkringsbolaget. Omvänt följer försäkringsbolagets uppsägningsrätt allmänna principer – krav på väsentligt kontraktsbrott eller väsentligt bristande förutsättningar för avtalet (8 kap. 6 §). Här saknas motsvarighet till sådana särskilda skyddsregler som stadgas i 3 kap. 7 §. Motiveringen är närmast avtalets kommersiella natur.

Upplysningsplikten får naturligtvis särskild betydelse med hänsyn till de stora värden som kan stå på spel och de varierande förhållandena på försäkringstagarsidan. Vid konsumentförsäkring spelar däremot plikten i praktiken en underordnad roll. För företagens del förekommer inte någon sådan skälighetsbedömning som föreskrivits i 4 kap. 2 § när plikten eftersatts; i stället har behållits prorataregeln – alltså en nedläggning av ersättningen i proportion till förhållandet mellan den felaktiga och den riktiga premien – eller i vissa branscher den s.k. kausalitetsregeln (se 8 kap. 9 §). Båda reglerna kan slå hårt mot ett enskilt företag. Här som annars i kommersiella förhållanden passar dock en skälighetsregel mindre väl (jfr ovan).²

Motsvarande kan sägas om *riskökning*, som ju också har långt större betydelse vid företagsförsäkring. I motsats till vid konsumentförsäkring regleras här också ökning av risken genom den försäkrades åtgärder eller med dennes samtycke (8 kap. 10 §).

Reglerna om *framkallande av försäkringsfallet* är liksom i GFAL dispositiva vid företagsförsäkring (8 kap. 11 §), och påföljden är strängare – någon skälighetsbedömning förekommer inte (jfr däremot 4 kap. 5 §). Försäkringsbolaget har möjlighet att föreskriva påföljder vid bristande omsorg, även om oaktsamheten är ringa (jfr däremot 4 kap. 9 § 1 st. 1 p.). Sådana föreskrifter kan antas få en särskild betydelse när det gäller företagsrisken. Att märka är att reglerna är dispositiva också såvitt gäller handlande av psykiskt störda och i nödsituationer (8 kap. 15 §), även detta i enlighet med GFAL:s reglering. – GFAL:s ståndpunkt, som avvek från de samtidigt framlagda danska och norska förslagen, motiverades med att något missbruk av avtalsfriheten inte var känt och att det i vissa fall var fullt tillbörligt att bolaget tryggade sig

² Samtidigt kan dock sägas att från försäkringstagarens synpunkt utfallet av en proratabedömning kan vara ungefär lika svårförutsebart som en skälighetsprövning.

mot vissa i avtalet angivna åtgöranden och försummelser som inte utan vidare innebar grov vårdslöshet.³

Säkerhetsföreskrifter anses som sagt väsentliga för att hålla risken inom kontroll vid företagsförsäkring. Här har GFAL:s regler väsentligen behållits: försäkringsskyddet faller bort vid oaktsamhet i förening med orsakssamband med försäkringsfallet, varvid den försäkrade har bevisbördan för bristande samband (8 kap. 12 §). Vid konsumentförsäkring gäller även här en skälighetsregel (4 kap. 6 §), och detsamma föreslogs för företagsförsäkringens del i både 1989 års betänkande om skadeförsäkringslag och 1993 års promemoria (där regeln var dispositiv).⁴ Från försäkringsbolagens synpunkt är det naturligt att man föredragit den klarare och strängare regeln i GFAL i denna praktiska situation.

Regler om *räddningsplikt* bygger på en skälighetsbedömning både vid konsumentförsäkring och vid företagsförsäkring (4 kap. 7 §, 8 kap. 13 §). Sannolikt är bedömningen något förmånligare för konsumentens del.

Beträffande *identifikation* ger 8 kap. 14 § en dispositiv regel, som föreskriver en minimilösning: företaget svarar för sin ledning och för platschef. Vid konsumentförsäkring är motsvarande regel tvingande (4 kap. 8 §).

När det gäller *premiedröjsmål* visar man långt större tolerans vid konsumentförsäkring (jfr 5 kap. 1 och 2 §§) än vid företagsförsäkring, där bl.a. fristerna är korta – vid dröjsmål med senare premie bara sju dagar efter påminnelse. (Se 8 kap. 17 §.) Suspensionsklusuler – villkor om ansvarsfrihet så länge försäkringspremien kvarstår obetalad – är tillåtna. Vid konsumentförsäkring har här sociala hänsyn kommit i förgrunden. – Försäkringsbranschen har som nämnt betonat vikten av stränga regler för att förebygga missbruk av mindre seriösa företagare.

Reglerna om *skadereglering* är i stort sett desamma vid konsument- och företagsförsäkring. En skillnad är dock att även ringa oaktsamhet av den försäkrade kan leda till påföljd vid företagsförsäkring (8 kap. 19 § 2 st.; jfr 7 kap. 2 § 2 st.). Skillnaden torde motiveras bl.a. av de

³ Se SOU 1925:21 s. 98. Motiveringen tycks närmast ta sikte på säkerhetsföreskrifter, fast dessa regleras av den tvingande bestämmelsen i 51 §. Motsättningen mellan reglerna förefaller inte helt konsekvent.

⁴ Se SOU 1989:88, 4 kap. 6 §; Ds 1993:39, 4 kap. 6 §.

större värden som står på spel i detta fall och de strängare krav som kan ställas på företagare.

Bestämmelserna om *ansvarsförsäkring* skiljer sig åt mellan försäkringstyperna genom den regel om subsidiärt ansvar för försäkringsbolaget som bara förekommer vid konsumentförsäkring. Enligt 4 kap. 9 § 2 st. tillämpas inte vissa bestämmelser om begränsning av ansvaret (om nedsättning på grund av grov vårdslöshet m.m. samt om brott mot säkerhetsföreskrift och mot räddningsplikt) i förhållande till den skadelidande, men försäkringsbolaget är i princip skyldigt att utge ersättning bara i den utsträckning denna inte kan betalas av den försäkrade.⁵ En tvingande regel om motsvarande skyldighet vid företagsförsäkring har ansetts i alltför hög grad avvika från bolagens hittillsvarande praxis.⁶

Som framgår har de avvikande lösningarna vid företagsförsäkring i de allra flesta fall kunnat motiveras av allmänna rättspolitiska hänsyn och i många fall även av försäkringsbolagens erfarenheter.

Frågan blir då om det finns skäl att överväga några ändringar i de berörda reglerna med hänsyn särskilt till de synpunkter som framkommit under utredningens gång. (Möjligheten att införa en kontraheringsplikt har redan behandlats i promemorian.)

2 Informationsregler m.m.

I fråga om *information* skiljer lagen mellan näringsidkare (även småföretag) och konsument. Vid företagsförsäkring gäller inte någon informationsplikt när det kan antas att kunden saknar behov av information, och något civilrättsligt ansvar föreligger inte vid informationsbrister.⁷

Det kan naturligtvis diskuteras om denna ordning tillräckligt tillgodoser småföretagarnas intressen. Svenskt Näringsliv har här varit inne på tanken att näringslivsorganisationer tillsammans

⁵ Undantag görs för obligatorisk ansvarsförsäkring.

⁶ Se prop. 2003/04:150 s. 215.

⁷ Här bortses från den uppsägningsrätt som försäkringstagaren har vid brott mot informationsplikten (se 8 kap. 6 § 1 p.).

med försäkringsgivarna skulle utarbeta en informationsstandard för företagsförsäkring, vilket skulle ge bättre förutsättningar än lagstiftning att utformas på ett ändamålsenligt sätt och anpassas till föreliggande behov. En sådan ordning skulle göra ändringar för att tillgodose företagsintressena tämligen överflödiga. Ett civilrättsligt ansvar för bristfällig information av den typ som förekommer vid konsumentförsäkring skulle visserligen vara en fördel från småföretagens synpunkt, men å andra sidan har en företagare större vana att ta del av utförliga avtalsvillkor utan att några särskilda påpekanden görs om viktiga inslag. Vid företagsförsäkring, med dess talrika varianter av vissa försäkringstyper, är det också svårt att bygga en sådan regel på ett begrepp som oväntad och väsentlig begränsning av försäkringsskyddet (jfr 2 kap. 4 § 1 p.). Allt som allt framstår det knappast som angeläget med en skärpning av informationsskyldigheten i dessa förhållanden.

Som nämnt har i två riksdagsmotioner tvärtom yrkats att ingen informationsplikt alls skall införas för företagsförsäkringens del, bl.a. eftersom detta skulle kunna medföra högre premier. Yrkandet torde helt stämma med försäkringsbranschens inställning. Riksdagen avlog motionerna utan att de närmare diskuterades av utskottet. Någon ändring av reglerna i denna riktning kan inte anses motiverad – i vart fall inte innan man vet något om konsekvenserna av NFAL:s bestämmelser i frågan.

Bestämmelserna om *avtalslutet* bör här som annars i princip ansluta till allmänna regler om ingående av avtal (frånsett vid en eventuell kontraheringsplikt). Det saknas anledning att just för företagsförsäkringens del särreglera frågor om anbud, accept, fullmakt etc. Inte heller verkar det angeläget att ändra de dispositiva bestämmelserna om anvarets inträde (8 kap. 4 §).

3 Förtida uppsägning

I fråga om uppsägning av avtalet till upphörande i förtid har som framgått avtalens kommersiella karaktär blivit avgörande, såtillvida som bestämmelsen om försäkringstagarens uppsägningsrätt

i 8 kap. 5 § är dispositiv – detta i enlighet med GFAL:s ståndpunkt. Uppsägning kan enligt paragrafen ske vid väsentligt åsidosättande av lagen eller försäkringsavtalet, när försäkringsbehovet faller bort och i liknande fall, samt när försäkringsbolaget har ändrat villkoren före försäkringstidens utgång med stöd av den särskilda regeln i 8 kap. 6 §.

Man kan naturligtvis ställa frågan om det finns skäl att på detta vis ge utrymme för klausuler som binder försäkringstagaren vid avtalet oavsett om han har befogad anledning till missnöje med bolaget. Det kan dock knappast väntas att sådana villkor kommer till användning i praktiken; i så fall bör 36 § avtalslagen kunna ge försäkringstagaren ett godtagbart skydd. För närvarande kan man inte konstatera något behov att ändra paragrafen i NFAL.

Vad sedan angår *försäkringsbolagets* uppsägningsrätt är tidigare reglering mera nyanserad än bestämmelsen i 8 kap. 6 § NFAL. GFAL innehåller tvingande regler om förtida uppsägning vid brott mot upplysningsplikt (10 §, jfr 5 §), fareökning (50 §, jfr 47 §) och brott mot säkerhetsföreskrift (51 §),⁸ men i övrigt har försäkringsbolaget frihet att förbehålla sig uppsägningsrätt på alla möjliga grunder. Bl.a. kan sådan rätt föreskrivas då skada inträffat – ett vanligt uppsägningsskäl enligt åtskilliga försäkringsvillkor. Regeln i 8 kap. 6 § innebär däremot att uppsägning i förtid bara kan ske när skadan orsakats genom väsentligt kontraktsbrott eller när genom skadefallet risken ändrats väsentligt på sätt som anges i första stycket punkt 2. Detsamma gäller om försäkringsbolaget vill ändra villkoren under försäkringstiden. Regleringen, som ansluter till allmänna kontraktsrättsliga principer, har motiverats med att en händelse som parterna haft i sikte vid avtalet inte bör ge någon av dem möjlighet att frigöra sig från avtalsförhållandet – en synpunkt som också Lagrådet betonat.⁹ Det kan tilläggas att GFAL:s reglering av dessa uppsägningsfall framstår som i viss mån inkonsekvent: när försäkringstagaren fått ett tvingande skydd vid vissa kontraktsbrott är det överras-

⁸ Att regeln i 51 § 3 st. avser också uppsägningsklausuler och liknande framgår klarare av motiven än av lagtexten, se SOU 1925:21 s. 140 f.

⁹ Se prop. 2003/2004:150 s. 211, 1074.

kande att bolaget fritt kan göra förbehåll om uppsägning när inte något kontraktsbrott är begånget.

Från branschens sida har framhållits att en föreskrift om uppsägningsrätt då skada inträffat har betydelse särskilt vid upprepade skador, vilka kan göra det angeläget att säga upp avtalet åtminstone för att ändra villkoren. Sådana klausuler borde därför tillåtas.

Diskussionen kan sägas illustrera det återkommande problemet, om försäkringsavtalets särdrag – framför allt försäkrings teknikens betydelse i sammanhanget – kan motivera avsteg från kontraktsrättsliga grundsatser som annars framstår som naturliga. Invändningen från försäkringsbranschens sida synes inte orimlig, och i och för sig verkar det tänkbart att införa en ytterligare regel om uppsägning åtminstone när skadefallet kan anses ha rubbat förutsättningarna för avtalet. En sådan bestämmelse borde då vara tvingande; som nyss framhölls saknas skäl att just i detta fall tillåta en avtalsfrihet som saknas vid kontraktsbrott. Man kunde t.ex. tillägga en tredje punkt i paragrafens första stycke:

”Försäkringsbolaget.....beräkning, eller

3. om annars försäkringsfall inträffar under sådana omständigheter att det skäligen inte kan begäras att försäkringsbolaget i fortsättningen ansvarar på avtalade villkor.

Emellertid framstår en sådan ändring avgjort inte som så angelägen att den behöver genomföras redan nu. Bl.a. kan sägas att i den mån försäkringsbolaget i visst fall anser det behövligt att kunna ompröva ett avtal med anledning av ett tänkt försäkringsfall, denna synpunkt i viss mån kan tillgodoses genom att avtalstiden förkortas. Här skall därför bara nämnas möjligheten av en sådan utvidgning, vilken man skulle kunna överväga i samband med en eventuell senare översyn av reglerna om företagsförsäkring.

4 Upplyningsplikt och riskökning

Rörande *upplyningsplikten* ansluter som nämnt NFAL väsentligen till GFAL:s regler. I 8 kap. 8 § föreskrivs en skyldighet för försäkringstagaren att vid avtalets tillkomst svara på försäkringsbolagets frågor och även i övrigt spontant lämna uppgifter om förhållanden av uppenbar betydelse för riskbedömningen. Enligt 8 kap. 9 § blir vid svek och annat ohederligt förfarande avtalet ogiltigt enligt avtalslagens regler. Lämnar försäkringstagaren annars uppsåtligen eller av oaktsamhet oriktiga uppgifter, gäller den förut nämnda prorataregeln eller, om villkoren föreskriver det, kausalitetsregeln. Dessa bestämmelser är tvingande i något större utsträckning än sin motsvarighet i 6 § GFAL: vid ond tro hos försäkringstagaren kan försäkringsbolaget enligt 10 § GFAL föreskriva en strängare påföljd än vad som framgår av 6 §. Närmast kommer väl i fråga att inget försäkringsskydd alls eller bara ett begränsat försäkringsskydd gäller, oavsett vad försäkringsbolaget skulle ha medgett med kännedom om rätta förhållandet. NFAL:s regel innebär däremot att försäkringsbolaget kan välja mellan prorata- och kausalitetsreglerna men inte förbehålla sig ansvarsfrihet därutöver (se 8 kap. 9 § 2 st.).

Regleringen i NFAL torde närmast bygga på tanken att det vid oaktsamhet hos försäkringstagaren framstår som rimligt från försäkringsteknisk synpunkt med en reduktion enligt dessa regler, som bygger på försäkringstekniska överväganden; en längre gående reaktion skulle däremot inte vara berättigad vare sig försäkringstekniskt sett eller av preventionsskäl. Såvitt framkommit förekommer inte någon sådan skärpning av påföljden i gängse villkor, och någon invändning har inte skett mot NFAL:s reglering i denna del. I sammanhanget kan beaktas att 8 kap. inte innehåller något undantag för ringa oaktsamhet när det gäller överträdelse av upplyningsplikten (se däremot 4 kap. 9 § 1 p.). – Enligt utredningens mening finns det inte skäl att ändra 8 kap. 9 § på denna punkt.

Från försäkringsbranschens sida har framhållits att bestämmelsen i 7 § 1 st. GFAL om underlåten uppgift i vissa fall är svår att tillämpa: när har försäkringstagaren bort inse betydelsen av

ett visst förhållande som han förtigit? I NFAL har regeln såtillvida preciserats som försäkringstagaren utan förfrågan är skyldig att lämna uppgift bara om förhållanden som är av *uppenbar* betydelse för riskbedömningen. Det kan visserligen sägas att upplysningspliktens innehåll inte blir så mycket klarare på detta vis, om den ses från försäkringstagarens synpunkt, men genom bestämmelsen kommer i varje fall frågan om förtigna uppgifter att få mindre praktisk betydelse än enligt GFAL:s regel. Eventuella olägenheter av detta kan avhjälpas genom att försäkringsbolaget ställer ytterligare frågor till försäkringstagaren. Framför allt med tanke på småföretagarnas situation framstår det inte heller som motiverat att skärpa kraven på försäkringstagaren t.ex. genom att fordra särskilda undersökningar av förhållanden som kan vara av betydelse för motparten.

Vad angår bestämmelsen om *riskökning* i 8 kap. 10 § NFAL tar den sikte på förhållanden som angetts i försäkringsavtalet eller som försäkringstagaren uppgett för försäkringsbolaget i samband med avtalslutet. Påföljder inträder liksom enligt GFAL både vid riskökning med försäkringstagarens vilja och vid försummelse att anmäla riskökningen. Bestämmelsen är tvingande i samma utsträckning som GFAL:s regler i frågan (se 50 §), varför det problem som berörts beträffande 8 kap. 9 § inte kommer upp. Reglerna om riskökning anses väsentliga inom företagsförsäkring, och det saknas anledning att inskränka dem till fall av anmälningsplikt, på sätt som skett vid konsumentförsäkring (se 4 kap. 3 § NFAL).

Från försäkringshåll har påtalats den skillnaden mot GFAL, att enligt 8 kap. 10 § det är försäkringstagaren, inte den försäkrade som har anmälningsplikt. Detta motiveras emellertid av att det bara är försäkringstagaren som är avtalspart och kan väntas ha tagit del av avtalet. Någon ändring av bestämmelsen kan inte anses påkallad heller i detta avseende.

5 Framkallande av försäkringsfallet

Bestämmelserna om framkallande av försäkringsfallet i 8 kap. 11 § NFAL är dispositiva enligt 3 st.: försäkringsbolaget får föreskriva att all vårdslöshet – också ringa – medför ansvarsfrihet,¹⁰ något som motsvarar regleringen av företagsförsäkring i 18–20 §§ GFAL. Enligt uppgift från branschens sida förekommer sådana avvikelser framför allt när det gäller speciella skaderisker, t.ex. frost. Eftersom försäkringsbolaget dessutom enligt 8 kap. 14 § har frihet att föreskriva identifikation med alla möjliga personer – även anställda i underordnad ställning och självständiga medhjälpare – har bolaget långtgående möjligheter att utesluta ansvar enligt villkoren. Som förut antytts är denna ordning något säregen, särskilt om man jämför med den tvingande regleringen om brott mot säkerhetsföreskrifter. Denna skulle ibland kunna kringgå genom att försäkringsbolaget bestämmer att varje oaktsamhet, eller oaktsamhet av viss typ, i försäkringstagarens verksamhet medför ansvarsfrihet; en överträdelse av säkerhetsföreskrift innebär ju i de allra flesta fall en viss oaktsamhet. – Anmärkningsvärt är också att även handlande av psykiskt sjuka eller i nödsituation kan undantas genom villkoren (8 kap. 15 § NFAL, jfr 19 § FAL).

Svenskt Näringsliv har framhållit att regeln om nödsituationer i 19 § 2 st. GFAL avtalas bort i vissa försäkringsvillkor, vilket kan medföra problem vid tecknande av global försäkring. Där emot berörs inte övriga bestämmelser om framkallande av försäkringsfallet.

Vid tillkomsten av 8 kap. 11 och 15 §§ NFAL var den avgörande synpunkten att den nya lagstiftningen skulle nära ansluta till vad som gällde enligt FAL. Det diskuterades inte i motiven om GFAL:s reglering var konsekvent i det aktuella avseendet eller om den medfört några missförhållanden i praktiken. Att döma av uppgifter från branschen utnyttjar försäkringsbolagen bara i begränsad omfattning avtalsfriheten på området. Utan tvivel finns det försäkringar där en utvidgad ansvarsfrihet är mo-

¹⁰ Däremot kan inte allmänt föreskrivas ansvarsfrihet vid skada som den försäkrade orsakat utan någon oaktsamhet.

tiverad, framför allt när en risk inte på tillfredsställande sätt kan hanteras med hjälp av säkerhetsföreskrifter. Å andra sidan är det svårt att komma ifrån att den avtalsfrihet som följer av NFAL:s reglering är mindre tillfredsställande bl.a. från småföretagarsynpunkt. Särskilt stötande kan det bli att handlande i nöd kan medföra förlust av försäkringsskyddet. Enligt uppgift från branschen är det dock sällsynt med en sådan reglering i svenska villkor. Ibland bör då jämkning vara möjlig med stöd av 36 § avtalslagen.

En möjlighet som NFAL använder i vissa liknande fall vid konsumentförsäkring är att tillåta avsteg från lagens regler om det finns särskilda skäl på grund av försäkringens art (se 4 kap. 5 § 2 st.; jfr även om en annan situation 12 kap. 5 § 2 st. 2 p.). En reglering av detta slag är onekligen smidig men samtidigt oklar till sin räckvidd. Det finns en mängd olika typer av företagsförsäkringar, och vilken regel som i olika fall kan anses behövlig är svårt att överblicka – i varje fall för försäkringstagaren och ofta även för en domstol. Med en sådan bestämmelse måste bevisbördan för behovet av villkoret rimligen ligga på försäkringsbolaget, och man kan bl.a. därför vänta att avvikelserna från en tvingande regel inte kommer att bli så många. Ändå måste regleringen anses mindre tillfredsställande ur lagteknisk synvinkel.

Ett alternativ kunde vara att ge en tvingande föreskrift om att ringa oaktsamhet inte medför ansvarsfrihet för bolaget (jfr för konsumentförsäkringens del 4 kap. 9 § 1 st. 1 p.). En sådan regel skulle naturligtvis förbättra försäkringstagarens skydd, men dess räckvidd är alltför begränsad för att bli av större betydelse från hans synpunkt.

Sammanfattningsvis kan sägas att vissa argument kan tala för att reglerna i 8 kap. 11 § 1 och 2 st. görs tvingande på ena eller andra sättet. En sådan ändring skulle förbättra särskilt småföretagarnas ställning på en praktiskt viktig punkt. Motsvarande gäller 8 kap. 15 §, såvitt avser framkallande av försäkringsfallet (även om den praktiska betydelsen av den regeln inte är lika stor). Något förslag om ändrade regler kan dock inte läggas fram redan på grundval av denna utredning. Frågan bör snarare över-

vägas vid en eventuell fortsatt översyn av reglerna om företagsförsäkring, då en mera ingående undersökning kan göras av dess praktiska aspekter.

6 Säkerhetsföreskrifter m.m.

Beträffande försummelse att följa säkerhetsföreskrifter gäller enligt 8 kap. 12 § att försäkringsbolaget skall ansvara endast i den utsträckning skadan får antas ha inträffat även om föreskriften hade iakttagits, varvid med den försäkrade likställs annan som hade att tillse att föreskriften följdes. I det sistnämnda avseendet avviker regeln något från den motsvarande bestämmelsen i 51 § GFAL, som i stället anger att den försäkrade kan frita sig genom att visa att den tillsynspliktige inte varit oaktsam. Bestämmelserna är tvingande både i GFAL och NFAL. De har inte kritiserats under utredningsarbetet, fränsett att man från försäkringsbranschens sida påtalat att gränsdragningen mot omfattningsbestämmelser är oklar och kan vålla praktiska svårigheter.

Som nämnt kan den tvingande regleringen synas stå i viss motsats till avtalsfriheten rörande framkallande av försäkringsfallet. Men rimligen är det bestämmelserna om den senare situationen som i så fall kan tänkas bli ändrade. Att göra reglerna om säkerhetsföreskrifter dispositiva skulle innebära en påtaglig försämring av försäkringsskyddet.

Vad angår branschens invändningar riktar de sig närmast mot det särskilda stadgandet om omfattningsbestämmelser i 8 kap. 16 § 2 st. Där hänvisas till bestämmelsen i 4 kap. 11 §: ansvarsbegränsningsreglerna skall tillämpas också om ett villkor enligt sin lydelse begränsar försäkringens omfattning när skyldigheterna enligt 8 kap. 9–12 §§ åsidosatts. Bestämmelsen tillkom på Lagrådets förslag, med tanke på de tvingande stadganden som förekommer också om företagsförsäkring.¹¹ Enligt branschen skulle produktutvecklingen påverkas av denna reglering: nya säkerhets-

¹¹ Se prop. 2003/2004:150 s. 216, 1067.

krav kan behövas vid nya produkter, och då krävs vissa absoluta undantag för brister i viktiga tekniska anordningar.

Det kan visserligen medges att det skydd som bestämmelsen i 8 kap. 16 § avser att ge de försäkrade inte är fullt så angeläget för företagsförsäkringens del. Lagrådets förslag att en bestämmelse av detta slag skulle införas synes snarare ha bottnat i en önskan om konsekvens i lagens system än i någon uppfattning om företagens särskilda skyddsbehov. Det är också möjligt att produktutvecklingen kan kompliceras om man bara kan tillgodose intresset av en kontroll över risken vid nya produkter genom att söka konstruera undantag som inte tar sikte på överträdelser av säkerhetsföreskrifter. Samtidigt får beaktas att den princip stadgandet ger uttryck för på inget vis är ny, även om den först nu kommit till uttryck i lag; den tidigare diskussionen om möjligheten att frångå omfattningsbestämmelser av det aktuella slaget har till stor del rört just "dolda" säkerhetsföreskrifter. Från den synpunkten kan det verka angeläget att ta upp en uttrycklig regel i frågan även i 8 kap. Det är inte heller givet att avsaknad av vissa föreskrivna anordningar kommer att uppfattas som ett (ursäktligt) åsidosättande av säkerhetsföreskrifter – något som kritiken synes utgå från.

Att märka är att 8 kap. 16 § 2 st. inte nämner brott mot räddningsplikt (8 kap. 13 §), kanske därför att omfattningsklausuler som tar sikte enbart på denna plikt inte ansetts praktiska. Det är emellertid inte uteslutet att sådana klausuler kan förekomma. Vid en översyn av kapitlets regler bör frågan uppmärksammas.

Allt som allt kan man knappast finna så tungt vägande argument mot den nämnda paragrafen att det finns skäl att diskutera en ändring i detta sammanhang.

I detta sammanhang kan nämnas att man från Försäkringsförbundets sida¹² krävt en möjlighet att identifiera den försäkrade med samtliga anställda och anlidade uppdragstagare – inte bara med dem som haft att tillse att säkerhetsföreskriften följdes (8 kap. 12 §). En sådan regel skulle emellertid innebära en försvagning av den försäkrades ställning också i förhållande till

¹² Se Försäkringsförbundets yttrande över förslaget till lagrådsremiss.

GFAL. Det kan vidare påpekas att eftersom reglerna i 8 kap. 11 och 14 §§ är dispositiva det redan enligt NFAL finns utrymme för att identifiera den försäkrade med alla möjliga medhjälpare, såvitt avser framkallande av försäkringsfallet; det gäller även om framkallandet innebär ett brott mot säkerhetsföreskrifter. Också här får den inkonsekventa regleringen i 8 kap. 11 § betydelse (se 5.7 ovan). En ändring förutsätter att man nu skulle ompröva också denna reglering, och den tanken har ju avvisats i det föregående.

7 Premiedröjsmål

Enligt 8 kap. 17 § NFAL får försäkringsbolaget vid dröjsmål med premien som inte är av ringa betydelse säga upp försäkringen med verkan efter tre dagar; gäller dröjsmålet en senare premieperiod än den första upphör dock försäkringen att gälla först sju dagar efter det att bolaget avsänt en påminnelse om premiens förfallodag till försäkringstagaren. Bestämmelsen är tvingande. Här har till stor del behållits de tämligen stränga reglerna i i GFAL(8 kap. 17 § NFAL). Sålunda förekommer inga undantag för vissa ursäkter för dröjsmålet, i motsats till vid konsumentförsäkring (5 kap. 2 § 3 st.). Att märka är också att reglerna endast tar sikte på uppsägning, inte på villkor om att försäkringsskyddet upphör medan premien kvarstår obetald (suspensionsklausuler). På Lagrådets förslag har vidare en motsvarighet till regeln i 14 § 1 st. GFAL om dröjsmål att betala enligt kontantklausul fått utgå; det har ansetts naturligt att en sådan klausul tolkades strikt i affärsmässiga sammanhang. Inte heller innehåller paragrafen någon motsvarighet till bestämmelserna om preskription av premiefordran i 15 § GFAL eller – för konsumentförsäkringen del – i 5 kap. 7 § NFAL.

Regleringen av dessa frågor torde ha påverkats av synpunkter från försäkringsbranschen om vikten av en punktlig premiebetalning. Enligt uppgift befarar man ändå på detta håll att reglerna skulle kunna bli obehörigt utnyttjade särskilt i fråga om första premien. Det är dock svårt att finna några sådana allvarliga

svagheter hos de kvarstående tvingande bestämmelserna om uppsägning. I varje fall har inte någon sådan kritik framkommit beträffande GFAL:s motsvarande regler. Försäkringsbolagen kan dessutom hindra ett missbruk av uppsägningsregeln genom att föreskriva att ansvaret inträder först i och med premiens betalning – alltså en kontantklausul (se ovan).

Svenskt Näringsliv har för sin del framhållit att det möjligen kunde krävas en översyn av premiebestämmelserna; sannolikt menar man på detta håll att fristerna är för korta med tanke på betalningssvårigheter hos småföretagare. Frågan om suspensionsklausuler har inte berörts på detta håll. Det kunde annars finnas skäl att ta upp den obegränsade rätten att föreskriva suspension av försäkringsskyddet, t.o.m. utan föregående påminnelse om premiebetalningen.¹³ Lagstiftaren torde emellertid ha förutsatt att inte försäkringsbolagen skulle ändra sin praxis rörande sådana påminnelser. I vart fall finns möjlighet att jämka alltför hårda suspensionsklausuler med stöd av 36 § avtalslagen.

Det kan medges att bestämmelserna i 8 kap. 17 § 1 st. kan diskuteras från olika synpunkter. De kan emellertid ses som en kompromiss mellan parternas intressen, och några tillräckliga skäl att ändra dem torde inte föreligga för närvarande.¹⁴

8 Dubbförsäkring m.m.

Reglerna om försäkringsersättningen i 6 kap. är i stort sett gemensamma för all skadeförsäkring. Under utredningsarbetet har de inte kritiserats från någondera sidan, frånsatt att enligt uppgift från försäkringsbranschen bestämmelserna om dubbförsäkring kan medföra komplikationer i internationella sammanhang; den sedvanliga dubbförsäkringsöverenskommelsen gäller inte för alla bolag.¹⁵

¹³ Regeln om påminnelse tar som sagt bara sikte på uppsägningsfallet.

¹⁴ Vad särskilt angår sloandet av preskriptionsregeln i 15 § GFAL kan denna fråga tas upp vid en allmän översyn av preskriptionsbestämmelserna i NFAL.

¹⁵ Från något håll har också påpekats att motsvarighet saknas till 44 § 1 och 2 st. GFAL. Såvitt angår uppgift om andra försäkringar vid skadereglering blir dock 7 kap. 2 § tillämplig.

Enligt 6 kap. 4 §, vartill hänvisas i 8 kap. 18 § st., gäller vid dubbelförsäkring att varje försäkringsbolag svarar mot den försäkrade som om det bolaget ensamt meddelat försäkring, varvid dock den försäkrade inte har rätt till sammanlagt högre belopp än vad som motsvarar skadan. Överstiger summan av ansvarsbeloppen skadan, fördelas ansvarigheten mellan försäkringsbolagen efter förhållandet mellan beloppen. Den tvingande regeln hindrar att försäkringsbolaget förbehåller sig ansvarsfrihet om inte det försäkrade intresset delvis hålls oförsäkrat (se däremot 43 § 3 st. GFAL). Däremot finns att döma av motiven inget hinder mot villkor att försäkringen bara omfattar skada som inte ersätts av annan försäkring.¹⁶

Det kunde naturligtvis övervägas att i större utsträckning göra dubbelförsäkringsreglerna dispositiva inom företagsförsäkring; regeln i 8 kap. 18 § 3 st. är kortfattat motiverad. Förbehåll av den nämnda typen om ansvarsfrihet kan emellertid få oskäligt hårda verkningar i vissa fall och stämmer illa med tanken på ett tvingande skydd för småföretagare. Anses det nödvändigt att särskilt tillgodose preventionssynpunkter vid någon typ av försäkring får detta göras på annat sätt. Att märka är vidare att reglerna inte är tvingande i förhållande till andra försäkringsbolag; inget hindrar dubbelförsäkringsöverenskommelser av olika innehåll mellan bolagen. Även i detta fall saknas tillräckliga skäl att nu diskutera en ändring.

9 Skadereglering m.m.

Beträffande reglerna om skadereglering framhålls från branschens sida att oaktsamt lämnade uppgifter från den ersättningsberättigade bör bedömas strängare. Bestämmelsen i 8 kap. 19 § hänvisar till bl.a. 7 kap. 2 och 3 §§. I 7 kap. 2 § föreskrivs att ersättning kan nedsättas efter skälighet vid den ersättningsberättigades försummelse att medverka till utredningen, och

¹⁶ Se prop. 2003/04:150 s. 441. Om även den andra försäkringen har samma villkor, lär däremot 6 kap. 4 § NFAL bli tillämplig. – Motiven till 8 kap. 18 § 3 st. hänvisar bara till paragrafen om konsumentförsäkring (prop. s. 218, 471).

enligt 3 § blir påföljden densamma om denne uppsåtligen eller av grov vårdslöshet oriktigt har uppgett eller förtigit eller dolt något av betydelse för bedömningen av rätten till ersättning.

Dessa regler framstår inte som anmärkningsvärt milda ens när de tillämpas vid företagsförsäkring. Lagrådet har tvärtom reagerat mot bestämmelserna i 7 kap. 3 §, under hänvisning till att den där föreskrivna möjligheten att nedsätta ersättning som den försäkrade annars varit berättigad till skulle strida mot allmänna förmögenhetsrättsliga principer.¹⁷ Också Hellner har funnit regeln om svek i 22 § GFAL – som ändå är mildare än NFAL:s motsvarande bestämmelse – påfallande sträng.¹⁸

Även de nu berörda reglerna framstår som en kompromiss mellan motstående intressen. Kritiken från ömse håll ger inte anledning att överväga någon ändring.

Vidare har påpekats att NFAL saknar en motsvarighet till 2 § 2 st. GFAL om skyldighet att meddela försäkringsbolaget om händelse som kan medföra försäkringsfall. Ofta torde det dock vara fråga om skyldighet att medverka i vart fall till utredningen rörande bolagets ansvar,¹⁹ och i så fall blir bestämmelsen i 7 kap. 2 § första meningen tillämplig. Något behov av en särskild regel om denna situation har inte framkommit.

I detta sammanhang bör nämnas en detalj i 8 kap. 19 § som det kan finnas anledning att rätta till. I paragrafen hänvisas till vissa bestämmelser i 7 kap, dock inte 7 §. Denna bestämmelse ger en försäkringstagare möjlighet att vid uppsägning i strid med lagen eller i försäkringsavtalet utverka en förklaring av domstol att uppsägningen är ogiltig. Även om det under alla förhållanden bör vara möjligt att föra en fastställsetalan av denna innebörd (se 13 kap. 2 § RB), kan det vara skäl att ge en motsvarande regel rörande företagsförsäkring. Detsamma kan sägas om den möjlighet till interimistiskt förordnande som ges i 7 kap. 8 §. Ändringarna är visserligen inte särskilt angelägna, men det bör ändå vid

¹⁷ Prop. 2003/04:150 s. 1071, jfr s. 198.

¹⁸ Försäkringsrätt, 2 uppl. (1965) s. 193; jfr NJA 1963 s. 516.

¹⁹ Jfr SOU 1925:21 s. 95. Någon gång kan regeln enbart ta sikte på att bolaget vill föreskriva räddningsåtgärder, och då är det svårare att tillämpa 7 kap. 2 §.

tillfälle övervägas att i 8 kap. 19 § 2 st. ta in en hänvisning till 7 kap. 7 och 8 §§.

10 Försäkring av tredje mans intresse

Bestämmelserna om försäkring av tredje mans intresse i 9 kap. 1–6 §§ fick sin slutliga utformning i propositionen, väsentligen på grund av olika synpunkter från Lagrådets sida. Hur de kommer att fungera i praktiken är oklart; det bör dock framhållas att de mestadels är dispositiva. Någon egentlig kritik mot dem har inte framförts under utredningsarbetet. Det saknas anledning att nu ta upp frågan om någon ändring i bestämmelserna.

11 Ansvarsförsäkring

Särskilda bestämmelser förekommer om ansvarsförsäkring i 4 kap. 9 §, som saknar motsvarighet i 8 kap., och i 9 kap. 7–9 §§. I 4 kap. 9 § 2 st. föreskrivs att försäkringsbolaget inte kan åberopa regler om oaktsamt framkallande av försäkringsfallet samt om brott mot säkerhetsföreskrifter eller räddningsplikt emot den skadelidande, men här gäller bara ett subsidiärt ansvar – bolaget är skyldigt att utge ersättning endast i den utsträckning den inte kan utges av den försäkrade. Det subsidiära ansvaret mot den skadelidande har på detta vis begränsats till konsumentförsäkring.

Enligt propositionen kunde denna reglering från vissa synpunkter förefalla berättigad också vid företagsförsäkring, men den saknade motsvarighet i GFAL och skulle innebära ett betydande avsteg från vad som tidigare gällt.²⁰ Man kan utan vidare anta att försäkringsbranschen skulle ställa sig negativ till att åta sig ett subsidiärt ansvar vid sådant framkallande av försäkringsfall och sådana brott mot säkerhetsföreskrifter som annars medför att ansvaret faller bort. Som tidigare framhållits saknas tillräckliga skäl att föreslå en ändring av de dispositiva framkal-

²⁰ Se prop. 2003/04:150 s. 215.

landereglerna i detta sammanhang; bolaget kan utesluta ansvar så snart oaktsamhet förekommit på den försäkrades sida. Det skulle då vara mindre konsekvent att samtidigt ta in en tvingande regel om subsidiärt ansvar mot den skadelidande i de situationer där bolaget underlåtit att friskriva sig från ansvaret. – Av sådana skäl finns knappast anledning att nu överväga ett subsidiärt ansvar för företagsförsäkringens del.

Reglerna om direktkrav i vissa situationer i 9 kap. 7 § gäller också vid företagsförsäkring, något som man från försäkringsbranschens sida motsatt sig vid olika tillfällen. Över huvud taget ställer man sig där negativ till bestämmelser av detta slag; frågan har dock inte tagits upp vid diskussionerna i samband med denna utredning. Reglerna om direktkrav har i propositionen begränsats till vissa speciella fall, där de framstår som nödvändiga för att trygga den skadelidandes rätt – vid obligatorisk ansvarsförsäkring samt vid konkurs och liknande fall av insolvens hos den försäkrade. Avsikten var att i möjlig mån tillgodose branschens intressen. Som framhölls i motiven kan vissa skäl tala för att vidga möjligheten till direktkrav till andra fall än den nämnda paragrafen anger. Samtidigt påpekades att detta kan medföra komplikationer vid företagsförsäkring – närmast när det gäller den försäkrades ställning vid skaderegleringen.²¹ En utvidgning skulle i alla händelser beröra också reglerna om konsumentförsäkring. Det finns bl.a. därför inte tillräcklig anledning att diskutera frågan i detta sammanhang.²²

Resultatet av denna genomgång blir alltså att det inte i något avseende finns anledning att föreslå någon omedelbar ändring i

²¹ Se prop. 2003/04:150 s. 229 f.

²² I fråga om 9 kap. 9 § har framhållits att författningskommentaren till 3 st. (prop. 2003/04:150) om betydelsen av uppsåt och oaktsamhet inte stämmer särskilt väl med den slutliga lagtexten, som använder andra uttrycksätt. Innebörden av lagens regel torde emellertid vara klar, och någon ändring i lagtexten kan inte anses behövlig.

reglerna om företagsförsäkring. Erfarenheterna av NFAL:s regler kan dock medföra att sådana frågor med tiden aktualiseras.